

POŠTNINA PLAČANA V GOTOVINI

DEJANJE

OKTOBER
LETO I
1938 - 8

BOGO GRAFENAUER: IZ STAREGA V
NOVI PROSTOR • JOSEF HORA: SPEV
ČEŠKE ZEMLJE • EDVARD KOCBEK:
IZ DNEVNIKA • JANEZ TOMINEC: SEP-
TEMBER 1938 • JOŽE BREJC: PESEM V
JESENI • SMOLEJ VIKTOR: VTISI IZ
POLJSKE • DOKUMENTI: TRI PRIČE-
VANJA • PREGLEDI: VELIKI DOGODEK /
VOJNA NA DALJNEM VZHODU / MANJ-
ŠINE • KNJIŽEVNA POROČILA

DEJANJE

MESEČNIK ZA GOSPODARSTVO, KULTURO IN POLITIKO

Izhaja 15. vsakega meseca razen v juliju in avgustu. — Za uredništvo in izdajatelja odgovarja Miro Jeršič v Ljubljani. Vse dopise na uredništvo in upravo je naslavljati na naslov: Ljubljana, poštni predal 103. — Tiska Zadružna tiskarna v Ljubljani, Tyrševa cesta 17 (predstavnik Maks Blejec). — Revija stane letno 80 din, polletno 40 din, posamezna številka v razprodaji 10 din. Naročnino je pošiljati na poštni čekovni račun št. 17.631.

Vse naročnike,

ki so poravnali do sedaj samo del naročnine, prosimo, da nam čimprej nakažejo še ostalo naročnino. Naš čekovni račun je 17.631.

Prejeli smo v oceno:

Marja Borštnik: Razvoj in pomen Aškerčeve socialne miselnosti in socialne pesmi. Disertacija. Ljubljana 1938.

Josip Mravljak: Kmetijski stan do jožefinskih reform. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1938.

Jan Šedivý: Češčina za samouke. Založila Jugoslovansko-češkoslovaška liga v Mariboru 1938.

Dr. Ivan Prijatelj: Kulturna in politična zgodovina Slovencev od 1848 do 1896. I. in II. del. Akademsko založba v Ljubljani 1938.

Alojz Gradnik: Večni studenci. Pesmi. Založba Modra ptica v Ljubljani 1938.

Vladimir Bartol: Alamut. Roman. Založba Modra ptica v Ljubljani 1938.

Jordan Jovkov: Žanjec. Roman. Poslovenil Alojz Bolhar. Založba Modra ptica v Ljubljani 1938.

Bojan Isajev: Rojeni smo na Balkanu. Roman. Poslovenil Stane Melihar. Založba Modra ptica v Ljubljani 1938.

IZ STAREGA V NOVI PROSTOR

OB DVAJSETLETNICI OSVOBOJENJA

I.

Če se danes oziramo v dobo svetovne vojske in razpada Avstro-Ogrske monarhije in jemljemo v poštev samo notranje politični razvoj, se nam sama po sebi izoblikuje sodba, da nova kraljevina SHS ni bila plod dolgega načrtnega dela slovenskih strank, marveč bolj nenadnega, silnega čustvenega napora množic in njenih voditeljev, napora, ki ga je izredno ugodni položaj naravnost izzval.¹

Pred vojsko namreč pri vseh treh slovenskih političnih strankah, slovenski ljudski, narodno-napredni in socialistični, vera v obstoj Avstrije še ni bila povsem omajana. Vse so iskale rešitev jugoslovanskega vprašanja samo v avstrijskem okviru. Vodilni položaj in z njim tudi največjo politično in zgodovinsko odgovornost je imela Vseslovenska ljudska stranka, ki je imela od zadnje velike volilne reforme v Avstriji l. 1907. dalje skoro vse poslance slovenske delegacije v državnem zboru (l. 1907. 17 in l. 1911. 19 od 23 možnih mandatov) in od volilne reforme na Kranjskem l. 1908. dalje tudi absolutno večino v kranjskem deželnem zboru. Narodno-napredna (4, odnosno 2 mandata v parlamentu) in socialistična stranka sta morali stati ob strani.

Najvažnejši in hkrati tudi najdelavnejši zastopnik misli o zbližanju južnih slovanskih narodov je bil v SLS gotovo Krek. Že l. 1902. se je pod njegovim vplivom sprejela na shodu slovenskih nepolitičnih društev sestavljena resolucija o zbližanju »slovanskih plemen na Balkanu«, kjer je v uvodu poudarjena tudi trditev, da so Hrvati in Slovenci »po krvi, jeziku, zgodovini ter večinoma tudi po veri en narod«. Pod pojmom narod so takrat razumeli čustveno skupnost sorodnih Slovanov, ne pa njihovih posameznih kulturnih samoniklosti in svojstvenih političnih teženj. Aneksija Bosne in Hercegovine in osvobodilne vojske balkanskih narodov proti Turkom so vedno bolj izrazito poudarjale nerešeno jugoslovansko vprašanje v monarhiji in dramile Slovence in Hrvate k politični aktivnosti. Ta položaj je

¹ K vsemu obrisu primerjaj: Šišić F.: Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914—1919.; Lončar D.: Politično življenje Slovencev; Kranjec S.: Kako smo se zedinili; Erjavec F.: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem; zbornik: Slovenci v desetletju 1918—1928; slovensko časopisje v letu 1918.

tudi povzročil, da so se sestali l. 1912. v Ljubljani hrvaški poslanci in zastopniki Vseslovenske ljudske stranke in sprejeli sledečo izjavo: »Izjavljamo, da tvorimo Hrvatje in Slovenci eno narodno celoto. Zato hočemo skupaj delati za enotnost, pravice in svobodni razvoj hrvaško-slovenskega naroda v okviru habsburške monarhije.« Ta prvi del izjave, ki jo vsebinsko lahko imenujemo predhodnico narodnega gesla, razširjenega v majski deklaraciji, je edina uradna izjava SLS o jugoslovanskem vprašanju pred svetovno vojsko. Presojanje takratnega gledanja v vodilnih krogih te stranke pa nam omogočijo razprave dr. A. Ušeničnika v Času^{1a} 1913. in 1914. leta in razprava dr. Kreka v Zori 1913/14.² V svoji prvi razpravi obravnava Ušeničnik anketo Vede in opozarja na silne težave pri reševanju različnih strani jugoslovanskega vprašanja. Resnično rešitev vidi samo v taki obliki federalizacije Avstrije, v kateri bi bili Slovenci združeni s Hrvati, a to obliko ovirata Trst in Reka. V svoji drugi razpravi pa se je ostro obrnil proti radikalni jugoslovanski omladini, ki je hotela reševati jugoslovansko vprašanje na podlagi »narodnostnega načela« ne glede na avstrijski okvir, in navajala različne razloge proti zedinjenju s pravoslavno Srbijo. Rešitev vidi le v trializmu. Krek navaja v svojem članku različna mnenja o jugoslovanskem vprašanju in med vrstami pove tudi svoje, ko pravi, da ugled Avstro-Ogrske monarhije same zahteva, da uredi razmerje z južnimi Slovani v smislu trializma, da bo lahko tvorila močno privlačno silo za vse balkanske slovanske narode. Podobne poglede kažejo njegovi govori v parlamentu, pa tudi Šušteršič je bil o trializmu istega naziranja, kot nam pokaže spomenica, ki jo je poslal leta 1909. prestolonasledniku Francu Ferdinandu.

Narodno-napredna stranka je dala uradno izjavo o jugoslovanskem vprašanju aprila l. 1913. po svojem izvršilnem odboru. Tudi ona postavlja kot temeljno načelo vsega dela okvir habsburške dinastije, hkrati pa poudarja, da kulturno in politično zedinjenje avstro-ogrskih Slovanov in zблиžanje z drugimi južnimi Slovani s tem načelom ni v nasprotju. Tudi med inteligenčnimi plastmi te stranke so se vodile o jugoslovanskem vprašanju živahne debate, ki so pa večkrat ostale preveč na površini, v obliki Ilesičevega ilirizma (debata v Vedi!).

Jugoslovanska socialno-demokratska stranka je bila med Slovenci sploh prva, ki je v tej dobi vedno večje napetosti dala o jugoslovanskem vprašanju uradno izjavo s svojo »tivolsko resolucijo« l. 1909. V njej je zahtevala, naj se z izpremembo Avstro-

^{1a} Slovenci in Hrvati, Čas 1913 str. 431—441; Nacionalizem in Jugoslovani, Čas 1914 str. 289—311.

² O jugoslovanskem vprašanju, Zora 1913/14 str. 70—81. Glede Kreka primerjaj tudi razpravo Dolenc L.: Razvoj jugoslovanske misli pri Kreku, Čas 1925/26 str. 157—179.

Ogrske da »ne glede na zgodovinske meje enotnost, samostojnost in samouprava v vseh narodno-kulturnih vprašanjih«, za končni program avstro-ogrskih južnih Slovanov pa je proglasila popolno politično in narodno združenje vseh južnih Slovanov. Ta resolucija, ki je bila od vseh izjav slovenskih strank najdaljnosežnejša, je pri socialistih samih prišla nekam v pozabljene, šele ob majski deklaraciji so jo ponovno poudarili. Publicisti, ki so pripadali socialistični stranki (Tuma, Lončar, Dermota) so opozarjali na najgloblje temelje in strani jugoslovanskega vprašanja (gospodarske in politične) in razpravljali o možnosti njihove rešitve. Cankar, ki se je sam prišteval k socialistom, je podal l. 1914. v znanem predavanju naravnost za vse čase klasično obliko jugoslovanskega vprašanja, ki ga je gledal trezno in do podrobnosti točno.

V tej dobi pa je slovensko mladino zajelo novo gibanje. Dočim je mladina, ki se je zbirala v katoliških vrstah, o jugoslovanskem vprašanju razpravljala le bolj ali manj akademsko,³ — le ob problemu jezikovnega združevanja so se v nemale precej žolčne debate, — je iz svobodomiselnih ljubljanskih srednješolskih krogov zrasel radikalno jugoslovanski pokret,⁴ ki je stremel za popolnoma svobodno jugoslovansko državo. Gibanje je imelo odločna javna glasila (Preporod, Glas Juga) in zelo požrtvovalne delavce, tako da se je kljub temu, da ni imelo zaslombe pri nobeni strankarski organizaciji, živahno širilo, dokler ga ni udušil pritisk po atentatu na najvojvodo Ferdinanda. Del njegovih duhovnih in organizacijskih voditeljev so pozaprli, nekaj pa jih je zbežalo v Srbijo.

II.

S smrtjo prestolonaslednika Ferdinanda se je čutila prizadeto v svojih nadah na realizem tudi SLS. Zato je razumljivo, da je bil v prvi dobi svetovne vojske avstrijski okvir pri vseh načrtih o reševanju jugoslovanskega vprašanja še bolj podčrtan. Toda polagoma so se razkrivali nemški načrti. Ob Naumannovem delu »Mitteleuropa« in ob strastnih napadih po časnikih so avstrijski Slovani vedno bolj spoznavali, da smatrajo Nemci svetovno vojsko za odločilen boj med Slovani in Germani. Nujno se je moralo pojaviti vprašanje, čemu naj bi se borili avstrijski Slovani na strani osrednjih sil sami proti sebi.

Zato se je počasi začelo razvijati revolucionarno razpoloženje in zbiranje slovenskih strank, o čemer so pisali časopisi že l. 1916. Po Adlerjevem atentatu na ministrskega predsednika

³ Zora 1912/15 str. 155—156, 189—194, 238—244, 268—273; 1913/14 str. 217—222, 258—261.

⁴ Kolar I. J.: Preporodovci 1912—1914.

grofa Stürgkha in po smrti cesarja Franca Jožefa se je konec bližal s hitrimi koraki. Krekove in Ušeničnikove razprave¹ nam sicer kažejo, da niti takrat za Avstrijo še ni bilo prepozno, kajti vsi so bili še za avstrijski okvir. To nam potrjuje izjava dr. Korošca celo za majsko deklaracijo.² Toda nespretna birokratična in centralistična roka nemške avstrijske vlade je narode naravnost gnala v skrajnost.

Malo pred otvoritvijo parlamenta sta obe slovenski stranki, ki sta imeli državne poslance, sklenili zahtevati združitev in osamosvojitve vseh Jugoslovanov v okviru habsburške monarhije.³ Zadnji dan pred otvoritvijo parlamenta, 29. maja, so se vsi jugoslovanski poslanci avstrijskega dela monarhije združili v en sam parlamentaren »Jugoslovanski klub«, in njegov predsednik dr. Korošec je v imenu kluba podal ob otvoritvi državnega zbora dne 30. maja 1917 sledečo izjavo: »Podpisani poslanci, ki so združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na temelju narodnega in hrvaškega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, združijo pod žezlom habsburško-lotarinske dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospodarstva tujcev in osnovano na demokratični podlagi. Za uresničenje te zahteve enotnega naroda bodo zastavili vse moči. S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarnega dela«. Ljubljanska deklaracija, s katero so se pridružili majniški deklaraciji zastopniki duhovščine (škof Jeglič, kanonika Kalan in Gruden), Slovenske ljudske stranke (Šušteršič), Narodno-napredne stranke (Tavčar, Triler) in katoliškega delavstva (Moškerc, Vidic, Žnidaršič), je sprožila v Sloveniji plaz deklaracijskega gibanja, ki ga Šušteršič po razkolu v SLS niti z največjim naporom sil in sredstev, kar jih je imel na razpolago kot deželni glavar, ni mogel udušiti.

Razmere so zorele nevzdržno dalje. Doma so se vrste vedno bolj združevale. Edina slovenska stranka, ki je bila še organizirana po pokrajinah, je bila Narodno-napredna. Januarja 1918 so se izrekli za združenje njeni štajerski zaupniki, februarja so se tej zahtevi pridružili še kranjski. Hkrati sta se oba dela potegnila za ustanovitev narodnega odbora.⁴ Nekaj mesecev nato,

¹ Glede Kreka gl. Kroaten und Slowenen (1916) str. 106—108, glede Ušeničnika pa razpravo Austria nova, Čas 1917 str. 1—8 in brošuro Um die Jugoslavija, 1918.

² »Odkrito lahko rečem, da tega nismo niti slutili, niti ni nihče nameraval, da bi bila to formula, s katero bi širili agitacijo za Jugoslavijo.«

³ Narodno-napredna stranka 24. maja, slovenska ljudska stranka 25. maja.

⁴ Prim Šišić: Dokumenti etc. str. 113 sl., 122 sl.

29. in 30. junija so se obojni zastopniki združili v »Jugoslovansko demokratsko stranko«. Za predsednika je bil izbran dr. Tavčar. Sredi avgusta (16. in 17.) je bila koncentracija na Slovenskem končana z ustanovitvijo Narodnega sveta. »Vse stranke so se zavedele, da vrše v našem ljudstvu svojo individualno nalogo, kakršno jim narekuje njihov program in značaj njihovih somišljenikov, a da so obenem deli celotnega narodnega organizma. S tem je dan strankam višji vidik v presojanju pojavov narodnega življenja in z njim baza za pošteno kooperacijo.«⁵ V Narodnem svetu so se združile vse slovenske stranke razen nove Šušteršičeve frakcije, ki je delo za osvobodjenje zavirala. Socialisti v Narodni svet formalno sicer niso vstopili, vendar pa so sodelovali v njem kot opazovalci. Istega dne, ko se je ustanovilo v Zagrebu Narodno vijeće za vse južne Slovane v Avstro-Ogrski, pa so socialisti sprejeli v Zagrebu sklep, da tudi formalno vstopijo v obe osrednji organizaciji (6. oktobra).

Med tem dozorevanjem domačih razmer so se zahteve avstrijskih Slovanov vedno bolj radikalizirale. Ko je Sovjetska Rusija 28. novembra 1917 sprejela za podlago miru načelo samoodločbe narodov, so se razmere prelomile. Od tega časa dalje za Slovence in Hrvate ni več zadostovala minimalna zahteva majske deklaracije. To je povedal najprej Staněk v imenu Čehov in južnih Slovanov, ko je odbil parlamentarna pogajanja za spremembo ustave, 31. januarja pa tudi Jugoslovanski klub v posebni spomenici, ki je bila poslana predsednikom ruske, ukrajinske, nemške in avstrijske mirovne delegacije v Brest-Litovskem. V tej spomenici je zahteval dr. Korošec v imenu Jugoslovanskega kluba že popolno pravico do samoodločbe in pravico do soudeležbe na mirovnih pogajanjih po posebnih zastopnikih. Odslej ti dve zahtevi nista več utihnili. Slovenski in hrvaški politiki so jih ponovili marca v Zagrebu, septembra pa so odgovorili z njimi na avstro-ogrsko mirovno noto in oktobra na cesarjev manifest, ki je obljubljal federalizacijo monarhije.

Med tem notranjim vrenjem so doživljale centralne sile na bojnem polju že prve znake poloma. Avstrija je ponudila antanti mirovna pogajanja že 14. septembra, toda 16. in 17. je bila ta ponudba odbita. Bolgarija je že 29. septembra morala položiti orožje in skleniti separaten mir. Nekaj dni nato (3. oktobra) sta prosili za mir tudi centralni sili, Nemčija in Avstro-Ogrska. Toda dočim je Nemčija že štiri dni po ponudbi miru dobila pogoje, so v Avstro-Ogrski čakali zaman polna dva tedna. Šele 18. oktobra ji je Wilson odgovoril, in sicer odklonilno. Izjavil je, da pristanek na njegovih štirinajst točk z dne 8. januarja 1918 in na njegove štiri točke z dne 27. septembra istega leta ne zadostuje več, ker je USA priznala medtem že čehoslovaški odbor

⁵ Slovenec, 1918, 16. avgust.

za bojujočo se silo in zahteve južnih Slovanov po svobodi za povsem pravične. Zato je zahteval Wilson kot pogoj za ugoditev avstrijske prošnje popolno narodno samoodločbo narodov v Avstro-Ogrski monarhiji. 28. oktobra je Avstro-Ogrska tudi tej zahtevi ugodila in s tem podpisala svoj razpad. Prihodnjega dne, 29. oktobra, so Slovenci in Hrvati slovesno proglasili svoje narodno osvobojenje.

III.

Ko je hrvaški sabor dne 29. oktobra sprejel sklep, da se »razveljavljajo vsi dosedanji državnopravni odnosi med kraljevino Hrvatsko, Slavonijo in Dalmacijo na eni strani in ogrskim kraljestvom in avstrijskim cesarstvom na drugi strani« in hkrati sklep o združitvi vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v eno narodno državo, je bil položaj v Sloveniji silno neurejen in povsem nedognan. Majska deklaracija, ki je v dobrem letu povsod, celo pri Šušteršičevi frakciji, izgubila svoj habsburški okvir, je prodrla v slovenski narod s tako silo, da je vse ljudi do kraja zradikalizirala. O moči tega radikalizma nam priča dejstvo, da je SLS, edina stranka ki je skušala ohraniti v vrtincu jugoslovanske misli trezno presojo, dobila pri volitvah v konstituantno, celo dve leti po tej dobi največjega navdušenja, samo 36 % glasov, medtem, ko jih je dobivala sicer vedno okrog 60 %. Navdušenje ljudstva je bilo torej tedaj tako močno, da se ni ustavilo niti pred skrajnimi mejami, ki jih je predvojno življenje med Slovenci najbolj ostro izoblikovalo in poudarjalo.

Toda to ljudsko navdušenje ni bilo izraz dolgotrajnega načrtnega dela, sistematičnih priprav za prevzem oblasti in jasnega pogleda v bodočnost. Majska deklaracija je imela samo značaj gesla, ki je bilo vrženo med ljudi, in ki je tudi uspešno opravilo svoj namen, toda to ni bil naroden program. Delo Narodnega sveta je bilo po pričevanju dr. Brejca zgolj propagandno.¹ Glede prevzema in ureditve uprave v novi državi ni bilo pripravljeno ničesar. Pokrajinski Narodni sveti,² ki so nastali malo pred prevratom, so sicer poskušali tudi prevzeti oblast, a povsod se je poznala preobloženost s takim delom, ki bi moralo biti opravljeno že davno prej. Narodni svet za Štajersko je začel delo z določevanjem slovenskih narodnih meja, osrednji Narodni svet v Ljubljani pa je imel v kulturnem odseku od srede novembra do začetka decembra akademske debate celo o vprašanju »Slovenec ali Jugoslovan, jezikovna in kulturna

¹ Dr. Janko Brejec: Od prevrata do ustave, Slovenci v desetletju, str. 161.

² »Pokrajinski odsek Narodnega sveta v Gorici«, ustanovljen okr. 20. okt., »Narodni svet za Štajersko-Maribor«, ustanovljen 26. septembra.

samobitnost, ali čim hitrejša jezikovna in kulturna asimilacija».³ Šele v prvi polovici oktobra so se razvile ob Šukljetovih člankih resne razprave o upravi v novi državi, a tudi tedaj vse samo akademsko, brez vsakih praktičnih rezultatov. 29. oktobra smo sicer dobili svojo prvo vlado v predsedstvu Narodnega vijeća in dva dni kasneje tudi prvo slovensko vlado, toda usodno je bilo, da priprave, ki so bile nujen pogoj za uspešno delo teh organov v boju za slovensko ozemlje, ki je z razpadom monarhije začenjal na vseh straneh, niso bile dovršene.

Maribor nam je rešil spreten in odločen udarec generala Maistra, Goriško smo sicer imeli, pa so jo kljub vsem protestom Narodnega vijeća začeli zasedati Italijani, ki so pozdravili Gorico kot »najbolj italijansko« (l'italianissima Gorizia); isto se je zgodilo s Trstom in z velikim delom Kranjske, o Koroški pa je bila pokrajinska vlada trdno prepričana, da jo bomo dobili na mirovni konferenci in se le predolgo ni mogla odločiti za vojaško intervencijo. Poleg tega boja za domačo grudo pa se je začel boj za priznanje od strani antantinih držav, toda edini uspeh v tem pogledu je bilo priznanje od strani Srbije (8. novembra). 9. novembra so zastopniki Narodnega vijeća in srbske vlade podpisali v Ženevi posebno deklaracijo, ki so se v njej dogovorili o zedinjenju obeh držav⁴, toda srbska vlada je v stremljenju za svojimi tendencami in v nerazumevanju jugoslovanskega vprašanja in stvarnega položaja že podpisani pakt odklonila.

Mlada svoboda je bila po tem aktu srbske vlade ogrožena spet v vsem svojem obsegu, tako da je bila vlada SHS prisiljena misliti na čim hitrejšo zedinjenje s kraljevino Srbijo. Že 14. novembra je osrednji odbor Narodnega vijeća sprejel sklep: »Predsedstvo vlade Narodnega vijeća SHS v Zagrebu mora stopiti čim prej v stik s srbsko vlado v Beogradu o sestavi skupne vlade za vso suvereno državo SHS. Med skupne posle naj spada: vprašanje železnic, finance in zunanja politika.«⁵ Čakali so le še obvestil od Jugoslovanskega odbora, ki so ga že 1. novembra poverili z mandatom za izvrševanje diplomatske službe pri antanti v imenu nove države SHS, a teh obvestil ni bilo od nikoder, depeše iz inozemstva niso prihajale. Dalmatinska pokrajinska vlada, ki je imela na delu svojega ozemlja italijanske okupacijske čete, je zato stavila predlog o takojšnjem zedinjenju s kraljevino Srbijo. Načelstvo Jugoslovanske demokratske stranke, ki je že 15. novembra na svoji seji sklenilo, da vidi »bodočnost južnoslovanskega naroda« le v popolnoma enotni državi

³ Dr. Josip Jerič: Narodni svet, Slovenci v desetletju, str. 147.

⁴ Tekst gl. pri Šišićevih Dokumentih, str. 236—241.

⁵ Šišić: Dokumenti itd. str. 267.

Srbov, Hrvatov in Slovencev, je dalmatinski predlog 20. novembra odobrilo, Vseslovenska ljudska stranka pa ga je 21. novembra odklonila in se izjavila za republiko, za kulturno individualnost slovenskega naroda in za njegovo popolno enakopravnost v državi. Stališče glede republikanstva je dnevnik »Slovenec« razložil v tem smislu, da se bo sicer podvrgel sklepom konstituante, da pa bo kljub iskrenemu in lojalnemu sodelovanju načelno ostal pri svojem stališču.

23. in 24. novembra se je vršila zgodovinska seja Narodnega vijeća, kjer je prodril v celoti predlog posebnega odbora sedmorice, ki je bil izbran na podlagi debate o predlogu dalmatinske vlade in o dodatnih predlogih, da izoblikuje končni predlog. Predlog vsebuje proglas zedinjenja države SHS in kraljevine Srbije in Črne gore v skupno državo SHS, poleg tega pa našteva tudi zahteve in pogoje za zedinjenje. Te zahteve so zadevale konstituanto (za bodočo ustavo se zahteva dvetretjinska večina, kar se pri vidovdanski ustavi ni uvaževalo), vlogo Narodnega vijeća do sklicanja konstituante in dinastično vprašanje. V Beogradu so morali zastopniki Narodnega vijeća pri pogajanju z zastopniki srbske vlade odstopiti od več zahtev, ki jih je sklenilo Narodno vijeće (in sicer od zahteve glede vprašanja bodoče državne oblike, ki je bila v predlogu prepuščena še konstituenti, sedaj pa so se odločili za monarhijo, poleg tega še zlasti od zahteve kvalificirane večine v konstituenti). 1. decembra se je s sprejemom pri regentu Aleksandru dovršil tudi zunanji akt zedinjenja.

Če se zamislimo nad tem kratkim obrisom dobe, ki nam je na eni strani prinesla svobodo, na drugi strani pa že pokazala začetke tiste narodne nesreče, ki nas je zadela v mirovnih pogajanjih, namreč razdelitev našega narodnega ozemlja med štiri države, se nam naravnost v bleščeči jasnosti pokaže vzrok neugodnega razvoja. Pomanjkanje daljnosežnega, vsestranskega in res v svojem bistvu slovenskega načrta in načrtnega dela pri vseh predvojnih strankah je onemogočilo potrebno pripravo za preobrat. Povsod je bilo sicer silno navdušenje, a vendar ni bilo mogoče prijeti za delo tam, kjer je bilo treba, da bi se preprečila tuja intervencija (prim. zasedbo Trsta!). Svobode, ki smo si jo sami priborili, nismo mogli sami varovati niti toliko časa, da bi se urejeno in enakopravno pogajali o združenju v eno državo. Prav tu je najbolj tragična točka zgodovinskega razvoja slovenskega osvobojenja.

JOSEF HORA

SPEV ČEŠKE ZEMLJE

(Iz pesniške zbirke »Domov« 1958 poslovenil Tine Debeljak.)

Zemlja, zemlja, preizkušena tisočkrat —

o, kolikokrat
si videla tujo rokó, kako jemlje
iz dote naroda Tvojega krpe te zemlje!
Kri in solzé so Ti tekle z lic,
molčal je božjega usmiljenja klic,
le glad in pogin
sta sejala zrno v razore Tvojih ledin.

Bog in svet
sta postavila Te v svojo sred,
sta mrvila z rokami Te ko cvet,
kot čašo v črepinje razbila Te,
kot drevo Te pognala spet v novo rast.
Menih in vojak sta tepla, ljubila Te,
trgala in krpala Tvoj plašč!

Kot mesec si zahájala
otrokom svojim v temno noč;
kot hleb, ki si ga krájala
je vojska, v svet gredoč.

Raztrgana vsa, razbita
si stala kot kip sredi križev,
obsijana od zarje svita,
ki se Ti le v bleskih je bližal.

Večen grob,
večna zibelka, v temé položena,
iz kužne jame za pokop
si stokrat vstala in se razcvela v kras
kot žena
prelepa v stas,
tisočkrat si spočela in nosila
otroka v naročju in na polju klas.
Vidim Te, ladja: vêsla kot krila
skozi stoletja vozijo nas.

V sinjo legendo si spletla, zemlja, poljano
v mojem rojstnem kraju Tebi v sredini,
gora Řip se je sklanjala nad mano
kot materina grud, kot vzdih v tišini;
kot poljub nad ustnico vdano
si dišala po sokih sadov
v soncu vinogradov in v senci vrtov.

Kolikokrat
si razcevela se v plugih plodnih njiv,
v klicu jutranjih petelinov v zoreči dan,
v plesih žená, ovitih v timijan vonjiv,
v vrtoglavosti in ljubezni dekliških sanj.

Rodovi gredó
čez Tvoja polja, obložena z delom vsečez,
v delavnice, kjer cvrči kovačnic kov;
v otroški smeh, v spev mlinskih koles
gubi se ugasli glas mrtvih in jókanje vdov.

Kolikokrat si v pesmi oznanjevala
v rodnem jeziku rast svojih ponosnih postav!
Cvetela v besedi, v katero je pala
misel kot v brezno splav;
cvetela v besedi, sneti z ustnic maja,
s sinje noči sna, ki je brez sanj:
s strašnim vrtoglavjem nas osvaja
in s hrepenenjem srca njena dlan.

Kolikokrat
so v večnost besede zamaknjenci osamljeni —
Tvoji sinovi v Tvojih sokov šepetu —
predli v opoju omamljeni
Bôgu gloriólo sveto!

Tako si cvela, cvela s svojim Bogom,
za kruh svoj se borila z glogom:
roké krvave, v očeh kraljestva sen,
ki bo le dobrim dodeljèn.

Kolikokrat
si na stežaj odprta
pod kopiti armad trepetala!
Z meči od vseh strani predrta
si kot rana krvava zijala!

Kolikokrat

so bežali z njiv možjé
v napad in z orožjem v boj
domovini branit mejé!
Kot čebel togoten roj
so proti križu križ in z mečem razbeljenim
nesli v tujino požar in dim.

Kolikokrat

je kruti brat brata ubijal,
razdvojen po evangeliju!
V Tvojih gozdovih je volk zavijal,
v Tvojih zborih prepir, da si plašč berača podélio.

Tedaj je Antikrist kot najvišja Visokost
po Tebi hodil kot čez poveljniški most
leta in stoletja.

Ti pa, znova rodeč v svojem glogu,
pokoren in uporen sluga Bôgu,
si vzbrstela v polnost novega cvetja,
v sladki jezik domovine,
pršeča kot žaromet
nad vrhove in doline!

Vsa v nas

si spet v sonce razpela svoj kras,
zoriš v jutru v plugih plodnih njiv,
v plesih žená, ovitih v timijan vonjiv,
v molitvi, ki iz ustnic vre in srca
kot vreclec živ izpod gorá,
v simfoniji žalostink in godbi sanjačev
nad grobovi kraljev in beračev,
v pismih modrecev, v posvetih osivelih,
v jesenski melanholiji meglá belih,
v korakih vojská, ki so šla križemsvet
z biblijo in topovi za Tvojo pomlad mret,
v kovačnicah mest in v znoju delovnih dni.

In tako gremo vsi

mrtvi, živi in nerojeni —
pokolenje, ki mu mejé ni.
Iz burje, ki nad svetom drevi,
stopaš k nam, otok sreče sveti,
spremljavec naš do konca svetá,
kjer nam je rasti in cveteti
in stati na straži mejá!

IZ DNEVNIKA

Avgust, september 1958.

Na mehkih blazinah rjavega avtomobila sedimo nazaj naslonjeni in gledamo skozi stekla na valujoče obzorje skrbno obdelane zemlje. Motor zamolklo drhti, drvimo po asfaltni cesti, ki sega napeto v daljavo in ji ni konca. Tuja sladkost prevzema telo, ob lahnih poskokih vozila čutim nekje v pljučih tesnobno nasilje, kakor na gugalnici ali na pramcu ladje. Že dobro uro drvimo z ostro zvenečo hitrostjo vedno naprej, duh nam je usmerjen v strastno pridobivanje pospeška, pogledi na levo in desno delujejo le ornamentalno. Gledam sopotnike, skoraj naprej so nagnjeni, čuden sijaj jim je v očeh, v ekstatičen svet smo se spremenili. Za nas ni zgodovine in zemljepisja, za nas obstoja le težnja po čim hitrejšem premagovanju časa in prostora. Ujeti smo v mistiko divje hitrosti. Nikdo ne kramlja več, zapredeni smo v neizrazno sanjarenje, ki ga zibljejo jeklena presa. Vztrajamo vsi v istem občutku, ostajamo kot okvir svojemu bistvu, slovesno, obredno. Sedim in vem, da ne morem nič proti naglici, ki seda na oči, da ne morem nič proti razpoloženju, ki mi obsenčuje duha, da ne morem nič proti brezosebneemu nasilju, ki me zabrisuje.

Ko smo se ustavili, smo okorno stopili na zemljo in se vrnili v življenje. Nikdo se več ne spominja, kje smo se peljali. Niso nam ostali niti predmeti, niti barve, niti obrisi. V treh urah smo prevozili daljavo, ki so jo nekdanj komaj v enem tednu prehodili. Kakšna razlika! Hipoma me je postalo sram pred romarji in popotniki, ki so potovali v soncu in dežju, počivali v travi in na senu, poslušali šum dreves, bredli vode, gledali ptičji let ter brali v trepetanju zvezda. Ni me postalo sram radi težav, ki se jih ogiblujemo, sram me je postalo radi zorenja, ki so ga predniki dobivali v zvestem spremljevanju sveta in ki ga mi ne poznamo več. Oni so živeli od sadov zemlje, med ljudmi, živalmi in cveticami, spojeni z organskostjo, mi pa živimo v novem svetu, ki smo ga dvignili nad naravo, zgolj razumsko uredili in z zunanjo bogatostjo napolnili. Tehnično resničnost je zamenjala tehnična stvarnost.

Udobnost je nevarna današnjim ljudem, ker jih takoj zmede in oslabi. Gmotno kulturo moreš brez strahu pripraviti le duhovno krepkemu človeku. Duhovni slabiči po vrsti padajo v čezmernost. Od vseh težav naše zavesti dolgočasje sicer ni najstarejša, pač pa najbolj splošna in zato najbolj nevarna. Kjer se presežek stalno ponavlja, se spreminja v monotono bogastvo. Dolgočasje nastaja iz izobilja. Dolgočasje, smrtna bolezen sodob-

nikov, ni pojav revnih in stiskanih, ampak tistih, ki na nobeno oviro ne zadenejo. Dolgočasje je strah pred trpljenjem in bistvenostjo.

Tri ure sem sedel med organiziranimi slovenskimi izobraženci, ko so se trudili za velikimi spoznanji. Zdaj sem do smrti utrujen. Ni večje onemoglosti od življenja med nedognanimi ljudmi, ki so vsled privilegijev, življenjskih navad in pomanjkljive osebne kulture zaostali za utripom svetovnega dogajanja, bodisi duhovnega bodisi političnega, pa morajo na svojih važnih mestih mojstrsko odločati. Tri ure sem poslušal pogovor o važnem vprašanju, ki mora do dna vznemirjati slovenskega človeka. Te tri ure so mi dokončno odprle vpogled v praznoto slovenskega izobraženca, v zadimljeni dvorani sem spoznal našo nemoč. Najprej sem osupel zaznal zunanjo podobo jecljajočih besed, izgovorjenih brez zvoka, opotekajočih se brez reda, v neznosnih stavkih, v vseh mogočih narečjih, brez vsake govorne melodije. V tej krhki in nevredni obliki sem odkril vsebinsko slabost, eno samo zmešnjavo pojmov, ki se nikdar niso prečistili v resničnih miselnih naporih, ki prihajajo na usta mehanično, brez nujnosti, in ki v nobeno miselno skladno stavbo ne težijo. Malokdo je vstal med njimi kot oznanjevalec svoje doživete resnice, z veselimi izrazom na obrazu in s suvereno močjo v vsem svojem bistvu, malokdo je spregovoril lahko, sonorno, s takim glasom in mirom, ki bi pričala o zavestni in svobodno ustvarjeni osebni moči. Svobodno ustvarjena osebna moč, tu smo pri jedru. Kajti slovenski izobraženec ni samo brez strokovnega znanja in brez življenjske spretnosti, on je predvsem brez notranje svobode. Ko sem gledal krčevite izraze na licu, neredno delovanje spomina v gradbi stavkov, medlo oblikovanje misli, sem izrazito določno videl umikanje človekove tvornosti pred neznano težo, ki je nakopičena v dušah slovenskih razumnikov. Videl sem temno obremenjenost v dušah nas vseh, obremenjenost, ki povzroča jecljanje, grizenje nohtov, živčno nemirne kretnje, sovražno kričanje in lažnjivo govorjenje. Podoba je bila, da so moji razumniki v zadimljeni dvorani naravnost tekmovali med seboj, kako bi pogovor čim bolj zveržili, presukali, zmaličili in postavili na glavo. Podil jih je demon vseh demonov, strah pred resnico. Po treh urah nesproščenega in nesvobodnega govorjenja je prijel tudi mene strah, takrat, ko si je nekdo drznil spregovoriti besedo svoboda, pa mu je odgovoril z viška začuden glas: »Ali nimaš dovolj svobode?«.

Ljudje, ki izpovedujejo vero v največjo, to je krščansko ljubezen, te ljubezni dejansko ne poznajo. V časih razumske bohotnosti se je ljubezen spremenila kristjanom iz deja v načelo, iz ustvarjanja v komentar.

Ne mislim nerodnih korakov, ki jih kristjani delajo dnevno, ker so pač ljudje, pač pa mislim na splošno občutje, ki je lastno vsej družbi današnjih kristjanov. Mislim na miselnost današnjih kristjanov, ki jim usmerja ravnanje in nehanje. Mislim na kristjana-oblastnika, ki vnaša v krščanstvo poganske nazore o redu, sili, človeški vrednosti in ki mu krščanstvo pomeni najboljše sredstvo za obvladovanje človeške nepreračunljivosti, mislim na tistega duhovnika, ki ga je sama stanovska zavest, ki se čuti varnega v svojem parfumiranem stanovanju in ki s svojim duševnim pastirstvom le utrjuje obstoječe duhovno in posvetno stanje. Mislim na vero izobraženega kristjana, ki se giblje v neki svetovnonazorski veri, polni filozofskega idealizma daleč proč od milostno nenadne vsakdanjosti in ki ostaja življenjsko neučinkovita. Mislim na vero preprostega kristjana, ki se že stoletja dolgo oblikuje v območju strahu pred silnim, bogatim in pametnim. Kaj si bomo lagali, krščanske družbe že dolgo ni več, ker krščanske ljubezni ni več. To, kar naj je ljubezen, je le izraz preračunanega moralista, ostajanje in životarjenje. Prava ljubezen znova molči, pribita na križ.

In zakaj je ni ljubezni v današnjih kristjanih? Zato, ker več nismo nagnjeni v pričakovanje. Naša ljubezen je brez upanja. »Greh zoper upanje pa je najbolj smrten med vsemi greehi in morda najbolj priljubljen,« pravi Bernanos v župniku.

Čez leta bomo razumeli zločin, ki se je dogodil pred našimi ogoljufanimi očmi. To je zločin duhovnega zapeljevanja. Množicam so obsedli dušo in telo, z bleskom in šumom so jim razdražili čute, gone so jim zagnali v strasti, pamet so jim zmedli in vso zavest razžgali do brezumja. Na milijone človeških bitij so ujeli v privide, vse telesne in duševne moči so jim usmerili v eno ter isto stran, v radovoljno službo enemu samemu človeku, bogu naroda, ki gre na čelu maščevalnega pohoda. Množice so dosegle višek cirkuškega tuljenja, z drhtečim sladostrastjem koprnijo po novi posiljenosti svoje zavesti. Doslej še nismo vedeli, kaj pomenijo do skrajnosti razbičane duševne sile, kadar jim Mefistofeles šepeta ukaze. Šele zdaj bomo to spoznali, ko zapeljivec zgublja oblast nad svojimi zapeljanci.

Na to množico žrtvovanih in zapeljanih mislimo v gluhih nočeh, ko nam bije v ušesa opotekajoč se zvok milijonskih orgij. Zločin je izvršen, zdaj prihaja njegova kazen. Modrecu ne zastaja sapa nad predrznostjo nasilja, ampak nad neizbežnostjo katastrofe. Nikdar nismo bili tako blizu nihilističnega občutja, najtežjega stanja človekovega, kakor danes, ko poslušamo ošabne govore in gledamo vodnika, kako ga obdajajo urejene množice razosebljenih oseb kakor besi, ki so se zbrali okrog svojega čarovnika in mu s svojo demonsko pokornostjo ukazujejo. Kdo

se med reflektorji, ki se izgublajo v ogromno noč, ne zaveda, da je vodnik le še navidezna podoba? Občutje, ki ga je s preračunano trdovratnostjo prebujal, ga je demonično prerastlo, kolektivna histerija narašča od ure do ure, vodnik ne vodi več množice, ampak množica vodi njega, vodnika, ki ga bodo bodoči rodovi s sramom imenovali zvodnika.

Ko se je pred leti v naših bitjih pojavila neugnana moč, ki prerašča osebni okvir, razganja človekove usedline in se hoče ustvarjalno izživljati, nismo imeli razmerja do življenjskihkušenj. Toda čim bolj smo se vezali z dogajanjem sveta, spoznavali nujnosti življenja in svobodo človekovo, tem bolj nas je obhajala tesnoba. Naenkrat smo občutili srčno stisko svojih prvih moških let. Naša ljubezen do bivanja je postala dopolnjena, kakor erotična narava po svoji prvi telesni zadostitvi. Skrivnosti življenja nismo razblinili, ampak sprejeli vase, v svojo kri, v svoje delo in sanje. Postali smo širji, težji, samosvoji, ljudje, ki zorijo in so pripravljeni braniti svoje delo. S popolno pravico smo se včlenili med ostale rodove, prevzemajoč njihove odgovornosti.

Ko to premišlujem, je noč, čas samotnega dognanja. Dlan mi počiva na čelu, kakor bolniku po prestani krizi. Zadelo nas je, ravno nas je zadelo. Nastopili so dnevi nepojmljivega nesmisla, noči polne groze. Doživeli smo največjo tesnobo duha, neomejeno kraljevanje sile. Naš rod je zadet v srce, naša vera v zmago pravice in resnice je smrtno ranjena. Ostali smo sami, izročeni kot plen silnim zverem, ki se bodo poigrale z našim najdragocenejšim. Obzorja so se potemnila, nobežnega žarka ni več na nebu. Kdo more popisati žalost, ki nas muči in pretresa do dna? Naša ljubezen je osramočena.

Česa naj se oklenemo? Komu naj se izročimo? Okrog nas ni več nič življenjsko izrednega, nič človeško velikega, nič, kar bi nas krepilo in v zapuščenih urah tajno razveseljevalo. Ljudje so že pozabili in odšli na uslužno tlako, vsi smo ena sama tôpa in povprečna množica. Med nami ni niti svetnika niti junaka, nikjer ni odrešilnih dogodkov, niti v cerkvah niti v družinah, niti v delavnicah niti na javnih zborih. Živimo v času, ki je strašnejši od vojne in od sužnosti. Živimo v času, ki je eno samo tiho in nesmiselno propadanje.

JANEZ TOMINEC

SEPTEMBER 1938

Jesen je, čas kmetiškega čakanja,
ki je nekoč pri nas kali pognal
in jezik kmetu, hlapcu razvozljal,
čas tihih zvez, ljubezni, šepetanja.

Zdaj vas ni več napeta od čakanja,
v nji smeha ni in ne brezskrbnih šal.
Ljudje so mrki kot bi jih okral
za vse besede, misli in dejanja.

Nad njo beže kovinasti oblaki,
samevajo zaprta vrata koč
in vrsta vóz, že dolgo razložena.

V kletih izpraznjenih done koraki,
zategli vriski se podé skoz noč
in veter išče srca izgubljena.

JOŽE BREJC

PESEM V JESENI

Tvoja glava je drevo v jeseni.
Daj, da položim v rumene liste
belo žrtev, svoje roke čiste,
da se potopim ves v barvi njeni.

Listje, glej, si na srce pripenjam,
ti ne veš, kako ga mehko boža...
Vidim, vidim, ti si strašna roža,
z licem božati te jaz ne jenjam.

Pusti, da naslanjam glavo nate,
da zazrem pod modra se nebesa,
da preide sladka strast telesa
v vse sadove te jeseni zlate.

VTISI IZ POLJSKE

Nikoli se mi niso mogle zbuditi v srcu prav posebne simpatije do Poljske. V Bratislavi smo bili nekoč na izletu s poljskim akademikom, ki se je pošteno navlekel vina, ki ga ni bil vajen. Prijatelji Slovaki so si veseli razdelili dekleta, ki so bila z nami, jaz pa sem se požrtvovalno predal samaritanski službi ter sem tega poljskega šlahčiča — kdo pa na Poljskem ni plemič! — nesel in vlekel v akademski dom, kjer sva ga s tovarišem Slovakom lepo položila v postelj. Včasih sem govoril z ukrajinskimi emigranti, inteligenti, ki so se bili po ponesrečenih bojih s poljsko vojsko po prevratu morali umakniti iz svoje domovine in so živeli v ČSR — tudi ti pogovori mi niso mogli buditi simpatij do Poljske. Poljsko slovstvo se mi je zdelo vedno nekaj bogatega, toda poljske politike nisem mogel razumeti. Kar sem srečal Poljakov, vsi so tako zviška gledali na ubogo slovensko paro, s čimer si pač niso pridobili moje ljubezni. Pa vendar sem stalno veroval, da mora biti veliko sonca tam, kjer je veliko senc, in sem letos za mesec dni odšel na Poljsko, da bi vendarle v sebi zbudil ljubezen do tega slovanskega naroda, da bi dobil nek srčen odnos do te zgodovinsko in kulturno tako slavne dežele. Hotel sem svoje malenkostno negotovanje nadomestiti vsaj s hladnim priznavanjem in občudovanjem.

A po enem mesecu moram reči, da sem tam, kjer sem bil. Ljubezen se v meni ni zbudila, simpatije so mi po eni strani zrastle, po drugi upadle. Ne morem tu podati več kot le nekaj svojih pogledov na poljske vsakodnevne probleme, pogledov, ki nočejo biti ne obsodba ne pohvala. V teh izrednih dnevih glejte v njih predvsem odraz usodne krize slovanstva.

Večja poljska mesta imajo vsako svoj izrazit obraz. Krakov je tiho mesto v zatišju, kulturno in umetniško središče umirjenih smeri, konservativno mestece, ljubeče tradicijo in zgodovino. Varšava nasprotno je milijonsko mesto dvajsetega stoletja, rastoče v industrijsko, politično in gospodarsko središče tridesetmilijonske države, mesto živih ulic, nadahnjeno s plemiškostjo in obenem prepolno brezupne proletarske lakote in neurejenosti. Gdinja je novo mesto, nastajajoča luka, četrta v Evropi, prva na Baltu, kjer ni videti stare hiše, nove pa še stoje oddaljene druga od druge, kot da se je množica ljudi zbrala na istem kraju, pa se še ne poznajo med seboj in čakajo, da se med seboj seznanijo. Poznañj je mesto poštenih trgovcev, nemško vplivane rednosti in kupčijske solidnosti, pameti in srednjega blagostanja. To vse so mesta zapadne polovice Poljske. Vzhodnih mest, Vilna in Lvova, nisem videl.

O Poljski je težko dobiti pravo sliko. Če prideš na Poljsko in govoriš s Poljaki, ne boš mogel dobiti pravega obraza države in razmer. Vse ti skrivajo, a kažejo le, kar je veliko in pozitivno. A prav to vzbuja sum, da mogoče le ni vse tako lepo in v redu.

Pred časom so naši časopisi nekaj pisali, kako se je krakovski škof sprl z vlado radi kripte, v kateri leži maršal Pilsudski. Radi tega spora je celo izstopil iz literarne akademije poljske največji katoliški dramatik, pred kratkim umrli Rostworowski. Vprašal sem Poljaka, v čem je prav za prav bil ta spor. Odgovoril mi je v nekaj besedah, iz katerih nisem mogel razumeti, za kaj je šlo. Zato sem ga vprašal še enkrat, naj mi pove določno in jasno. Pa je odgovoril: »Kaj se za to zanimaš! To so malenkostne stvari, ki ni treba, da bi zanje vedel. To so naše notranje zadeve«. Drugič sva govorila o uporu Pilsudskega proti legalni vladi. Pripovedoval mi je o tedanji, pravi državljanski vojski, o številnih žrtvah i. t. d. A takoj je pristavil: »To so naše notranje zadeve, ki naj tujca ne zanimajo. Saj vam kažemo druge stvari! Kaj bi pisaril o državljanski vojski!«

Mesec dni smo se zastopniki devetnajstih evropskih narodnosti udeleževali počitniškega tečaja za poljski jezik in kulturo v Krakovu in Varšavi. O poljski literaturi, kritiki, gledališču, lesorezu, gospodarstvu, zgodovini i. t. d. so nam predavali različni predavatelji, toda vsakdo je končal predavanje z najbolj rožnatimi besedami: »V našem hotenju je videti še mnogo nejasnega in meglenega. Ne vemo še, katera smer bo zmagala, toda imamo celo vrsto odličnih pesnikov, igralcev, znanstvenikov, gospodarjev... in vemo, da gre Poljska novi zlati dobi nasproti«. Tujca vodijo sem in tja, kažejo mu cerkve, muzeje, stara obzidja, kripte, ulice, a vse povečujejo v najvišjih superlativih: »To je največji oltar v Poljski, to je biser renesanse v srednji Evropi, to je najstarejša gotika severno od Tater«. Sploh je na Poljskem vse poljsko: cesta je poljska, slikar poljski, jed poljska, znanstvo poljsko, armada poljska. Da, po slaščičarnah imaš celo napise, da prodajajo poljski sladoled! In to res vpliva že nekoliko smešno. Ker marsikaj nemo govori drugače, je treba glasno govoriti, da je vse poljsko.

Včasih sem imel Sienkiewicza za romantičnega realista, ki piše svoj osebni slog, a danes vidim, da ni pisal svojega sloga, ampak je ustvarjal iz poljskega duha. Tak je Poljak: navezan na zgodovino, ki si jo, če treba, tudi po svoje razlaga. Poljak je junaški in vojaški, ljubi zunanji sijaj in blišč, plemič, ki začne človeka šteti šele od plemiča navzgor. Plemiškost je ena osnovnih potez poljskih. Reymont?! Ne, on nima prav nobenega ugleda na Poljskem. Ko pa je opisoval kmete! Kmete! To vendar ni nekaj, kar bi dajalo sijaj poljskemu »panstvu« (državi, ali dobesedno: gospodstvu!). Zunanji svet je sicer predpisal in

pokazal, da morajo prav tega kmečkega Reymonta ceniti kot enega svojih največjih, toda sami tega iskreno ne morejo. Oni ljubijo plemiče kot pisatelje in plemstvo kot snov za slovstvo. Sienkiewicz najbolj izraža njihovo navezanost na junaško, homersko zgodovino. V zgodovini vidijo patetične kralje, rožljajoče plemiče, voilna zborovanja, vojne pohode. Je Zagloba pijanec? O, ne, junak, junak celo v pitju! Železniški vozovi, kot pri nas JDŽ, nosijo na Poljskem črke P. K. P., kar pomeni Poljske državne železnice, toda mi smo te črke razvozlali v: Poljak každy pan = Vsak Poljak gospod... Poljaki ljubijo uniforme. Armada je nekaj, kar zadovoljuje njih notranjost. Pri slovenskih umetnikih so militaristični motivi nemogoči, poljski slikarji slikajo defileje vojaških mas pred Pilsudskim.

Deloma sem prišel v stik z resničnostjo ob predavanju o socialnem skrbstvu v Varšavi. Predavatelj je odkril strašne slike varšavskega podzemlja. Radi njegove odkritosti v predavanju za tujce so ga pozneje oblasti klicale na odgovor. Povsod čutiš in vidiš vodstvo, nikjer pa določno ne čutiš množice, ljudstva. Na javnih prostorih me je presenetilo neprestano opominjanje: Pazite se pred tatovi! Celo po varšavskih cerkvah te svare napisi: Tatovi! To res čudno dirne človeka. Pevci akademskega pevskega zbora Obilić iz Beograda so šli z žepi polnimi reklamnih prospektov čez trg v Lvovu, ob odhodu s trga so imeli vse žepe izpraznjene, ne da bi sami vedeli kdaj. Če bereš poljske dnevnikarje, ti poročajo izredno pogosto o poljskih mednarodnih prevarantih. Tudi to mora biti po eni strani v zvezi z njihovim gonom po blišču in herojstvu, po drugi strani pa opozarja na neurejeno in nizko kulturno raven poljskega ljudstva. Vodstvo tečaja nam sploh ni pokazalo poljske vasi, razen vzorne kmetije na Poznanjskem. — Edino v tatranskem Zakopanem so nam gorjanci zaplesali nekaj svojih razbojniških plesov, videlo se je, da so jih zaplesali le v zabavo gospodi. Vasi nisem videl, toda sodeč po hišicah, ki sem jih gledal iz vlaka po obeh straneh proge sto in sto kilometrov daleč, so njihovi prebivalci izredno revni, po naše slabi bajtarji. V takih barakah, kot jih vidi človek ob progi Varšava—Gdinja, pri nas ne stanujejo najbolj zapuščeni brezposelni, kaj šele kmetje.

Poljaki hočejo biti narodna država, pa se vendar zavedajo, da tega svojega stališča ne morejo prav resno braniti. Zato se opirajo obenem tudi na zgodovinsko pravo, iz česar nastajajo nove zmede. Neprestano so nam ponavljali, da je v mejah sedanje Poljske komaj 55 % tistega ozemlja, ki ga je zavzemala Poljska v času svojega največjega razmaha. Nekoč sem le vprašal poljskega inteligenta, kaj mislijo prav za prav s tem poudarjanjem: »Ali imate mogoče pravico še do ostalih 47 %?« Ne vem, ali me ni razumel, ali me razumeti ni hotel. Ponovil sem mu še z večjim poudarkom: »Mar imate pravico še na

ostale odstotke?« Ko še vedno ni odgovoril, sem mu rekel: »Ali se opirate pri tem poudarjanju na narodno pravo? To ni mogoče. Torej poudarjate zgodovinsko pravo. Toda kam potem pridete s Poljsko! Spet vas raztrgajo na tri kose, med Nemce, Avstrijce in Ruse. Navsezadnje bi še Turki zahtevali vse tja do Dunaja!« In ko sem mu hotel naštetiti še nekaj takih čudovitih vzgledov, se je obrnil in ni nikoli več govoril z menoj.

Res pa je, da se iz tega poudarjanja razodeva zavest zgodovinskega naroda. S tem poudarkom hoče Poljak izraziti svojo nekdanjo moč in hoče potrditi svojo sedanjo državno zavest. Odtod ljubezen do zunanjega sijaja, do veličine, do števila. A prav to poudarjanje števila in zunanje moči je nam Slovencem zoprno ali vsaj odbijajoče, gotovo pa vsaj nesomerno. Mi svojo zavest in narodnost oslanjamo edino na etično upoštevanje naravnega prava. V poljskem smislu nismo zgodovinski narod, zato toliko potez pri zgodovinskih narodih ne razumemo. Oslona na preteklost nam manjka, manjka v obupni meri. Tolikega kulta preteklosti nisem srečal nikjer kot na Poljskem. V vsakem poedincu živi zavest, da je član slavnega naroda, ki je imel in ima svetovne vojskovodje, odlične pisatelje, velike slikarje, mogočne kralje. Odtod so razumljivi vsi superlativi, s katerimi ti razkazujejo kraljevske rezidence, meščanske cerkve, številne grobnice. Slovenci nimamo nobenih rezidenc, nobenih grobnic svojih velikih mož. Pod stolnicami v Krakovu in v Varšavi pa spe kralji in vojskovodje, škofje in pisatelji. Zlasti pisatelji! S kakim spoštovanjem Poljaki romajo in polagajo roko na beli in črni marmor velikih sarkofagov, v katerih počivata Mickiewicz in Slowacki! S kakšno ljubeznijo obiskujejo Sienkiewicza pod ladjo varšavske stolnice! V teh ljudeh je resnično spoštovanje do njihovih veleumov, do njihove preteklosti. Iz takega spoštovanja izvira zavest moči, izredna državna samozavest. Iz misli na slavo in propad v preteklosti izvira ljubezen do dela v sedanjosti in volja do življenja.

Poljaki hočejo biti veliko »gospodstvo«. Imajo nekaj kilometrov morskega obrežja, toda po javnih prostorih imajo razobešene propagandne letake: »Potrebujemo kolonij!« Če hoče država biti močna, ne sme kazati nobenih razpok, mora biti enovita! Zato ti na Poljskem o manjšinah ne govorijo, brigajo se le za tiste, ki niso v njihovih mejah.

Poljaki imajo manjšinske probleme, o katerih se nam Slovencem niti ne sanja. Mi bi bili v podobnem položaju takrat, ko bi naše meje potekale po Visokih Turah in ob Pijavi. O narodni državi Poljaki ne morejo govoriti. Pravijo: V naši državi je 70 % Poljakov poljskega ter 30 % Poljakov drugih narodnosti. To je njih miselnost in obenem stalna oblika, s katero opravičujejo sedanje stanje te »narodne« države. Nemci in židje so raztreseni po vsem poljskem ozemlju. Ukrajinci in Belorusi

žive na strnjenem ozemlju, v katerem je nekaj poljskih otokov. Tema dvema narodoma priznavajo državne statistike skupaj 4.800.000, in sicer na vzhodu 68 %, to je skoraj tri četrtine. Največjemu vzhodnemu mestu, Lvovu, ki ga Ukrajinci imajo za svoje glavno mesto, poljske statistike priznavajo 44 % Ukrajincev. Kaj nam že te statistike povedo? Povedo, da je ves vzhod strnjeno poseljen z nepoljskim življem, med katerim so pomešani redki poljski uradniki in nameščenci in da bi Lvov, če bi odšteli priseljene uradnike, železničarje, vse nižje in višje državne in zasebne uslužbence, imel gotovo vsaj tolik odstotek ukrajinskega prebivalstva, kot ima sedaj poljskega. Zveza slovanskih akad. starešinsev je za prihodnje leto že drugič hotela imeti svoj kongres v Lvovu, kot središču ukrajinskega seniorata. Toda Poljaki tega ne dovolijo, češ: »Saj Lvov ni nič bolj ukrajinsko mesto od kakega drugega na Poljskem«. Za Poljsko je ukrajinski problem — poleg nemškega, ki se je začasno potuhnil — najtežje poljsko vprašanje. Časniki stalno pišejo o Ukrajincih. Na en sam dan sem v enem samem časopisu bral vesti sledeče vsebine: Ob obletnici smrti pesnika M. Szaszkiewicza so se vršile velike ukrajinske manifestacije, ki se jih je udeležilo 10.000 ljudi. Udeležil se je tega demonstrativnega nastopa tudi sufragan lvovskega metropolita Szeptyckega Buczka, ki se je že velikokrat izkazal za ukrajnofila. Sploh v zadnjem času Ukrajinci veliko demonstrirajo, a vlada to prenaša. Taka ukrajinska manifestacija je nedavno bil tudi pogreb poveljnika galicijske armade, ki se je bojevala proti Lvovu, generala Tarnowskega, ki so ga prepeljali v Lvov in tam demonstrativno pokopali. Sedaj prirejajo njemu na čast spominske verske svečanosti in akademije... Enako prirejajo take svečanosti za ubitim revolucionarjem Konowalcem. Te je vlada prepovedala, vendar so skušali tu in tam demonstrirati... Policija je zaprla toliko in toliko desetih Ukrajincev iz teh in teh krajev... Po petnajst zlotov globe so plačali Ukrajinci, ker so nosili »mazepinko«, demonstrativno čepico ukrajinsko... Občni zbor veteranov rusinskih (torej pristašev ne ukrajinske, ampak rusinske smeri) je sklenil na svoje stroške znova postaviti streho na katoliški cerkvi, ki so jo zažgali ukrajinsko usmerjeni pravoslavci. Zanesljivi viri — diplomatski v Varšavi — so nam potrdili, da se polonizacija pravoslavne cerkve vrši z ognjem in mečem. Katoličani jemljejo cerkve pravoslavnim, Ukrajinci, ki so pravoslavni, pa jim vračajo z enakim. Vera se je združila z narodnostjo, narodnost z državo. In državna vera poljska je rimskokatoliška. V imenu državne oblasti se vrši »misijsništvo«. Zaveznik Poljske proti Ukrajincem in Belorusom je velika kulturna zaostalost le-teh. To je dediščina ruske vlade. V koliko se je na samem vzhodu pod Poljsko stanje zboljšalo, ne morem soditi, ker za primerjanje nimam statistik. Ugotoviti morem po državni

statistiki le tole: 1921 je bilo na vsem Poljskem 33% analfabetov, deset let pozneje 10 % manj, toda na ukrajinskem in beloruskem vzhodu (Polesje, Volin) še vedno 60—70%! Za koliko se je odstotek pismenosti na vzhodu dvignil, ne vem. Da pa ni za šolo v vzhodnih predelih dovolj preskrbljeno, je verjetno, ker je vse prav za prav v zvezanem krogu: ker ni šol, je toliko nepismenih in ker otroci ne marajo hoditi k pouku, je tako malo šol. Računajoč samo državne enojezične šole s samim poljskim ali samim ukrajinskim učnim jezikom, torej brez tako imenovanih utrakvističnih, pride ena ljudska šola na 1025 Poljakov in 6496 Ukrajincev ter ena gimnazija na 17.679 Poljakov in 73.227 Ukrajincev. Ko se dvigne kulturna višina in zavest širših mas, bo vstalo na vzhodnem Poljskem težko vprašanje, ki se ne bo dalo reševati s »polonizacijo«
cerkve, odpravljanjem vzhodnega unijatstva, kazenskimi ekspedicijami in veleposestniškim sistemom. Veleposestniški sistem na vzhodu drži množice. Dokler so ukrajinski kmetje podložniki poljskega plemstva na Ukrajini, jim ti lahko določajo vero in narodnost. Zato se tu niso izvršile tiste zemljiške reforme kot na zapadu države. Odtod je tudi razumljiv velikoruski, boljševiški vpliv. Še slabše je glede narodne zavesti in kulturnosti Belorusov. Pri ljudskem štetju večji del Belorusov izjavlja, da so »tukajšnji«
Bral sem v časopisu, kako je vlada zaprla nek samostan, češ da je bil leglo beloruske nacionalne propagande. Naj vstane še belorusko vprašanje!

Toda ukrajinsko in belorusko manjšino vsaj priznavajo, medtem ko Litvance samo mimogrede omenjajo, češ da jih je premalo, da bi bilo vredno izgubljeni besede o njih. Torej spet miselnost, ki šteje in računa! Prav tisti dan, ko sem odhajal čez Slovaško na Poljsko, je nek slovaški časopis bral Poljakom levite v odgovor na njihove tožbe zaradi »zatiranja«
poljske manjšine v ČSR in jim očital Litvance takole: Pred nekaj dnevi so poslale litvanske kulturne organizacije kulturnim društvom in znanstvenikom vsega sveta pismo z vestjo, da je Poljska v Vilnu razpustila Litvansko znanstveno društvo. Proglas sporoča, kakšna je bila ta organizacija in kakšne namene je imela, ter prosi vse naslovljence, da bi v imenu kulture nastopili proti temu nekulturnemu dejanju Poljakov. Ustanovljeno je bilo društvo še pod Rusijo, ko je tudi Poljska še bila pod Moskvo, in je združevalo vse Litvance brez razlike političnega, socialnega in verskega nazora. Negovalo je ljudsko umetnost, zbiralo narodopisno gradivo, odkrivalo spomenike litvanske preteklosti in zbiralo priče litvanske zgodovine. Ker je ob ustanovitvi leta 1907. prevzelo tudi vse dotedanje zasebne zgodovinske in narodopisne zbirke, je tako obsegalo plodove 50 letnega dela vse litvanske inteligence, malomeščanstva, obrtnišva in kmečkega sloja. Iz tega skupnega prizadevanja vsega naroda je nastala

ogromna in prekrasna zbirka spomenikov litvanske kulture. Te zbirke se niso dotaknili niti Rusi niti Nemci, pač pa Poljaki, in to še celo letos v juniju prav po obnovitvi poljsko-litvanskih stikov, ko so poljski časopisi prekipevali čustev do Litvancev in jih celo imenovali svoje brate... Litvancev je na Poljskem 800.000. V zadnjih 17 letih je poljska vlada razpustila vse litvanske narodne organizacije z nad 500.000 člani, ukinila je nad 1000 ljudskih in višjih šol in izobraževalnih krožkov, v zadnjih mesecih je bila razpuščena Litvanska znanstvena družba, Prosvetna zveza v Sviencanih, Litvanska gospodarska zadruga v Vilnu... Članek končuje: »Ko se Poljska stalno pritožuje radi preganjanja manjšin v ČSR, jo vprašamo: mar nam priporoča svoje metode?«

Poljaki v ČSR? Da, manjšina poljska je tam, mogoče je je tudi res več, kot pravi češkoslovaška uradna statistika, toda od uradnih 80.000 do poljskih naštetih 200.000 je le precej velik prepad. Poleg poljskega Tešina imajo Poljaki za poljski tudi severovzhodni slovaški okraj Spiš ter na svojih kartah značijo Tatire za poljske. Toda v Tatrah ni nobene vasi in nobenega človeka, zato pač tudi Poljakov ne! Slovaški Spiš pa je približno toliko poljsko ozemlje, kot Medžimurje ter Hrvatsko Zagorje z Zagrebom vred slovenski, ki so nam jezikovno bližji kot Hrvatom. Toda vprašati je pač treba za zavest, za hotenje, ker tu odloča zavestna volja. Nasprotno je že od prevrata pod Poljsko nekaj slovaških vasi (na Oravi), kjer še sedaj stojijo spomeniki padlim vojakom — s slovaškimi napisi.

Poleg velikih arhitektonskih spomenikov preteklosti je poljski narod ustvaril bogato slikarstvo, prebogato literaturo. Poleg manjšinskih vprašanj je toliko drugih, ki so manj boleča in manj tragična. Pred ogromnimi platni kakega Matejke, Čeha po rodu, Sienkiewicza v poljskem slikarstvu, sem stal s strmečimi očmi, ob Grotgerju se mi je razvijala tragika poljskega zadnjega upora 1863, ob Chelmonskem se odpiral pogled na poljsko vas, na zviharjene konje pred sanmi. Slovstvo je bogato in ne navadno obširno; vsak pisatelj piše dela v več knjigah. Takih knjižic kot pri nas ne pišejo. V njih je zamah in širina, neka brezobzirna sila in volja. Da, največja volja poveljne Poljske pa je posebljena v pristanišču Gdinji, v novem mestu, ki je vstalo kakor po čudežu. Tu je najbolj vidna poljska brezobzirna volja, samozavest in delo. Široke slovanske pokrajine pomorsanske so utonile v nemškem morju, samo tu sega preko Kašubov slovanski jezik do Baltika in tam je na obali na mestu nekdanje ribiške občine s tri tisoč prebivalci zraslo mesto s čez sto tisoč prebivalci v kratki dobi petnajstih let.

Občudovanje in obsojanje — to je moje razmerje do Poljske. Želim ji vse dobro, samo naj to poljsko dobro nikomur drugemu ne bo v škodo.

TRI PRIČEVANJA

Karel Čapek:

»Dragi sodržavljeni, kmalu, kmalu bo minil teden negotovosti, ki v njej živimo. Naj bo kakor koli, videli bomo, pri čem smo, in moško bomo obvladali stvari, ki jih bomo premišljeni in odločni smatrali za potrebne. Medtem se odvija najgroznejši boj naše novejšje zgodovine. To ni samo boj za našo zemljo, to je tudi boj za naše duše, za dušo slehernega med nami. Varujte to svojo dušo v teh strašnih dnevih preizkušnje, ne dopustite, da bi omahovala. Ne umaknite se v svoji veri, ne opustite svojega upanja: nravnih postojank ne smemo zapustiti nikdar, naj se zgodi kar koli. Naša narodna vera, vera husitov in Komenskega, vera naših narodnih prebuditeljev, vera Masarykova, to je vera v pravičnost in ljubezen božjo. Ne verujte zlu, četudi se zdi, da žanje časne uspehe. Doživeli bomo, verujte mi, doživeli bomo, da se bo Babilon laži in nasilja zrušil; kolo zgodovine se ne da zaustaviti, vse človeštvo ne bo posurovelo, niti poneumnilo. Nespamet in hudobna volja ne bosta zavladaletu. Ta boj bo izbojevan, morda danes, morda čez leto in dan. In naše stališče je in ostane vedno jasno in trdno, kajti svojo dušo bomo uveljavili, pa četudi se svet zruši.

Češki človek, slovaški človek, nemški sodržavljan, ki častno ponujene roke nisi odbil, ne mislite v tem trenutku sebično na svojo osebno usodo; pa tudi ne opajajte se s strastnimi besedami. Vera je mir. Vera je za dolgo. Če hočemo preizkušnjo prestati, se moramo s trajnimi vrednotami preskrbeti. To preizkušnjo bomo prestali, zmagoslavno se bomo vrnili iz nje, če se bomo najtrdnejšega oklenili: vere v prihodnost naroda in upanja na boljši, pravičnejši red sveta. Tu bomo sodelovali družno, pa četudi bo to z mečem v eni in z orodjem v drugi roki. Varnejši dom bomo zgradili svojim otrokom. Ta preizkušnja se ni dogodila zastonj. Morda je bila potrebna, da bi svet jasnejše videl, kaj ga čaka. Morda pripravljamo ravno mi v tem trenutku tako dogajanje svetu, ki bo v njem resnica zmagala. Vse bomo preživeli, da bi to doživeli.«

Govor v praškem radiu 20. septembra 1938.

Georges Bernanos:

»Ali je krivica le drugo ime za neumnost — česar ne upam verjeti, ker ne neha nastavljati svojih zased, ker meri svoje udarce, se zdaj naščepiri in zdaj zopet plazi in ker si nadeva

razna obličja, celo obličje ljubezni — ali pa ima po mojem mišljenju nekje v stvarstvu svojo voljo, svojo zavest in svoj pošasten spomin. Če boste dobro razmislili, boste priznali, da ne more biti drugače, da v svojem jeziku izražam izkustveno resnico. Kdo bo skušal zanikati, da zlo ni organizirano, da ni resničnejše vesoljstvo od tistega, ki nam ga posredujejo naši čuti, vesoljstvo z nenavadnimi pokrajinami, bledim nebom, mrzlim solncem in krutimi zvezdami? Kraljestvo, ki je obenem duhovno in telesno, s čudežno gostoto, s skoraj neskončno težnostjo, ki so ob njem kraljestva zemlje podobna videzu ali simbolom. Kraljestvo, ki se mu resnično zoperstavlja le skrivnostno kraljestvo božje, ki ga imenujemo, ne da bi ga poznali ali celo razumeli in ki vendarle pričakujemo njegovega prihoda. Tako je krivica spojena z našim vsakdanjim svetom, četudi mu popolnoma ne pripada. Njeno blede obličje, katerega spake spominjajo na blodne krče, okrepenele v ostudno preišljeni pohoti, je sicer med nami, toda srce pošasti utripa s slovesno počasnostjo nekje drugje, zunaj našega sveta in nikdar ne bo dano kakemu človeku, da bi prodril v njene naklepe. Krivica ima poželjenje po slabih, da tako potuhnjeno izzove svoj resnični plen. Kajti resnični plen krivice so tisti, ki odgovarjajo na njeno izzivanje, ki ji kljubujejo in ki mislijo, da lahko gredo prostodušno proti njej, kakor David nad Goljata. Nesrečnike, ki jih zaničuje, vrže na zemljo in zdrobi z enim samim udarcem. Do drugih, ki so rojeni, da jo sovražijo in ki so edin predmet njene pošastne pohote, pa je polna zavisti in zvijače.«

»Les grandes cimetières sous la Lune«. Paris 1958, str. 81—82.

Charles Morgan:

»Obup prepriča mnogo ljudi, da proti sili sedanjega sveta ni drugega sredstva od bega v brezčasnost ali od pokončevanja. In vendar je še neko drugo sredstvo, ki je dosegljivo vsem. To je življenje žene, ki ziblje svoje dete, življenje znanstvenika v laboratoriju, mornarja, ki vodi ladjo, kmeta, ki reže brazde, mladih in starih ljudi, kadar povzdigujejo svojo ljubezen ali uresničujejo svoj vzor. Sredstvo leži v tisti zbranosti tvornega, zavzetega in stalnega duha, ki je nosil človeško misel skozi prenekatera tiranstva in jo vzdržuje še danes... Ta duhovna zbranost, ki jo je Jezus imenoval čistost srca in ki predstavlja genij ljubezni, znanosti in vere, je v zmedenem prostoru naših izkušenj podobna svetlikajoči se reki, neukrotljivi in neupogljivi kakor je ogenj svetnikov, ki se mu predajajo redka bitja brez obotavljanja, koder ga odkrijejo.«

(Uvod v *Le Fleuve étincillant*, Paris 1958. Editions Macmillan.)

VELIKI DOGODEK

Monakvska konferenca je namreč dokazala, tako zatrjujejo v italijanskih krogih, da je bila zamisel Wilsona, da so vsi narodi, veliki in mali, enakopravni in enakovredni, napačna in za ohranitev miru nevarna.

(Citat iz časopisja po monakovski konferenci.)

Ko je bil 30. septembra po radiu in časopisju objavljen uradni komunike monakvske konference štirih državnikov in ko so milijoni in milijoni z radovedno hlastnostjo prebirali 8 usodnih točk z dvema dopolniloma, ki so z brezobzirno odločnostjo razrezali enotnost češko-slovaške države in pod katerimi so se bleščala v čudni povezanosti in zapovrstnosti imena Hitler, Chamberlain, Daladier, Mussolini, se je velik del Evrope hipno oddahnil. Tiha želja in slutnja se je spremenila v resničnost. Vojne ne bo, je bil prvi odmev tega velikega dogodka. Toda to je bil samo trenutek, trenutek prestrašenega zapadnega, na pol degeneriranega Evropejca, ki se je začutil varnega v zavesti, da je s tem rešil svoje življenje in še marsikaj. Drugi odmev pa je bil vse resničnejši. Prihajal je na eni strani od ljudi, ki so plačali ta brezobzirno predloženi račun in katerih bistvo se je nagonsko in razumsko z vso odločnostjo uprlo takemu reševanju evropskih problemov, na drugi strani pa tudi od zapadne Evrope same, ki je po prvem strahu začela razumsko tehtati, kaj vse je morala žrtvovati, da se je, kakor je povedal Hitler v svojem govoru 9. t. m., odstranila vojna nevarnost samo za nekaj časa. Popolnoma je razumljivo, da danes še ne moremo dokončno oceniti vseh posledic tega velikega dogodka, ker se neurenjenost in nemir, ki ju je povzročil ta sestanek štirih zapadnih velesil, še nista polegla. Vendar pa je prav, da ugotovimo vsaj tiste okoliščine in rezultate, ki se danes že v dokaj jasni obliki kažejo.

Ob sestanku štirih velesil v Monakovem se je v evropskem časopisju ponovno razgibal ideološki boj, ki je dobil slab odmev tudi v našem časopisju in ki je hotel dati temu sestanku drug pomen in ozadje, kakor ga je imel sestanek sam. Zaradi tega nezdravega ozadja se mi zdi nujno, da ugotovim, da je zelo krivično, da označujemo ljudi, ki so si želeli drugačne rešitve tega spora, kot zlonamerne pospeševalce novega svetovnega požara. Gotovo je, da danes v Evropi ni kulturnega človeka, ki bi ne bil v dno duše prepričan o nekulturnosti in grozotnosti vsake vojne in ki bi ne bil pripravljen z vsemi razpoložljivimi in opravičljivimi sredstvi preprečiti velikega ali pa tudi malega požara na katerem koli koncu Evrope. Toda so vrednote, ki so večje kakor mir in ni med zadnjimi pravičnost, kakor je v svojem govoru v angleškem parlamentu povedal lord Lloyd.

Sporazum štirih velesil v Monakovem je v prvi vrsti polom vse poveljne zunanje francoske politike, versajskega miru, raznih teorij o kolektivni varnosti v Evropi, o ravnotežju in končno tudi o nekem usodnem in nujnem konfliktu, ki tli med Nemčijo in Francijo, da o Društvu narodov sploh ne govorim. Danes je vse to padlo. Padel je Versailles kot simbol nove ureditve, za katero moramo priznati, da ni bila pravična. Padel pa ni v znamenju neke nove pravičnejše ureditve. Padel je s silo, ki se je tokrat manifestirala v tistem pritisku in strahu pred neznanim. Padla je trditev, da je v Evropi mir možen samo v sistemu kolektivne varnosti in kolektivnih pogodb. Danes, kakor smo videli, niso potrebne več niti dvostranske pogodbe med posameznimi

državami. Hitler se je sporazumel s češkoslovaško republiko preko Chamberlaina oziroma Mussolinija. Češkoslovaška pri tem ni igrala nobene vloge. Porušilo se je tudi fiktivno ravnotežje med dvema nasprotujočima si silama v Evropi, ko se je Chamberlain podal v Monako na trgovsko potovanje. Tu je bila postavljena nova teza, kako v miru obvladati Evropo, kako na račun tretjega čim dalje uživati sadove v desetletjih in stoletjih pridobljenega truda. Kajti v resnici bi bilo nespametno, da bi se danes Angleži borili za tri in pol milijona sudetskih Nemcev, pri tem tvegali nesiguren izid vojne in mogoče še marsikaj, ko pa je bilo veliko lažje žrtvovati enotnost Češko-Slovaške, pri tem pa biti siguren vsega tega, kar bi z eventualno vojno postavili na kocko. Nemčija se je pri tem sicer opomogla, toda v trgovskem in gospodarskem pogledu Angliji še daleč ni enakovreden partner. Zgubila pa je tudi pomen trditve, ki je nekako prešla že v bistvo vsakega Francoza, o usodnem nasprotstvu Francije in Nemčije. Danes tega nasprotstva ni več. Vsaj v taki obliki ne, kakor je bilo to še pred časom. Ko je Francija zavrgla vse svoje v resnici demokratične smeri v evropski zunanji politiki, ki so bile na eni strani tesno vezane z osnovnimi zahtevami in pravicami malih narodov, na drugi strani pa tudi z interesi, duhovnim razvojem in položajem same Francije, nima v sebi več tistega pola, ki bi tvoril nasprotje imperialistični Nemčiji. Danes se je Francija pod pritiskom, ali pa hoté odločila, da v diktaturi štirih — kakor se je nekdo izrazil — sprejme delež, ki ji bo šel po njeni številčni in ekspanzivni moči. In ta delež je veliko manjši od prejšnjega.

Po monakovskem sporazumu je časopisje pisalo: Monakovska konferenca lahko postane izhodišče nove evropske politike in izvir novih načinov za zavarovanje miru med narodi. Štiri velesile prevzemajo jamstvo, da se ohrani mir, a tudi nadzorstvo nad malimi narodi. Diktatura velesil prihaja v ospredje kot nujno nadomestilo za propadlo Zvezo narodov... Brez ozira na to, ali so ti stavki izraz veselja ali težkega razočaranja, se pleče med temi besedami nejasno občutje zmage diktatorskih in imperialističnih ambicij, na katerih sta se danes združili tako imenovana demokratična in fašistična Evropa. Iluzija o zapadni demokraciji je zbledela. Pokazalo se je, da je v tem sistemu — kar je prav za prav že staro spoznanje — tudi demokracija le ozadje vseмогоčnega kapitala.

Da po tem sporazumu mali narodi ne bodo imeli veliko besede, je samo po sebi razumljivo, pa naj bodo vodili še tako politiko — kakor se nekateri naivno tolažijo —, ki bi odgovarjala »življenjskim pogojem, dejstvom in potrebam, ne pa raznim ideologijam, sanjam in utopijam«. Toda to ni diktatura samo nad malimi narodi. To je diktatura dobrega dela tretjine Evrope nad ostalima dvema tretjinama. In če danes mi principielno odklanjamo diktaturo v življenju posameznega naroda, jo odklanjamo toliko bolj v dvetretjinski Evropi. Zdi se namreč, da je tako reševanje, da se eminentno važni evropski problemi (problem Srednje Evrope) rešujejo tako enostransko, popolnoma zgrešeno.

Težišče evropskega problema se je danes preneslo na Vzhod. Kje bo tista usodna meja, kjer bo tekla bodoča fronta, je danes težko ugotoviti. Toda eno drži: imperializem evropskega zapada se bo ustavil ob meji vzhodnih držav, ki danes ustvarjajo življenje na zdravi podlagi brez kolonij in izkoriščanja svojih sosedov. Tu se bo odločila borba o novem ravnotežju v Evropi.

Jože Zemljak.

VOJNA NA DALJNEM VZHODU

I

Sedmega julija 1958. je minilo leto, odkar so začeli Japonci vojno na Kitajskem. Iz »kratkega izprehoda, ki bo trajal nekaj tednov«, kot so mislili japonski generali, se je razvila dolgotrajna vojna, ki ji ni videti bližnjega konca. V tem času je doživela Kitajska razvoj, ki si ga je vredno ogledati. Prej pa bi radi poudarili še nekaj manj znanih dejstev.

Splošno mislijo, da je ta vojna boj med dvema sorodnima narodom z enako kulturo, ki stojita le na različnih razvojnih stopnjah. Resnica je čisto druga: oba naroda sta ne samo različna, temveč sta si popolnoma nasprotna po vsej zgodovini, tradiciji, po svojem pojmovanju človeka in naroda ter njune vloge v svetu. To je isto nasprotje, ki loči tudi ostali današnji svet v nasprotne skupine. Zato je važno, kdo bo zmagal. Kitajska se po svojem duhu in koristih nagiba k skupini, ki še veruje v pravično ureditev sveta. Japonska pa rešuje svetovna vprašanja z nasiljem.

Kitajski cesar je bil »nebeški sin« in je osebno nadzoroval upravo države, ki jo je vodilo malo število mandarinov. To so bili uradniki, izbrani z izpiti brez ozira na njihov rod, odgovorni za svoje delo. Pod njimi pa se je ljudstvo samo upravljalo. Razna združenja, ki so bila jedro družbenega in gospodarskega življenja, vasi, mestni okraji — vsi so se upravljali z volitvami, posveti, z zaupanjem, ki so ga poverili najmodrejšim. Ljudstvo je uživalo popolno svobodo združevanja, preseljevanja in izbiranja poklica. Stara Kitajska je bila torej na vrhu despotična, v osnovah pa demokratična.

Oče nove Kitajske Sun-jat-sen je združeval v sebi različne lastnosti. Kitajske vrline je dopolnil s preučevanjem zapadne kulture. Kot človeku dejanja mu je bil najvažnejši revolucionarni boj. Po neuspehih je hitro spoznal napake in vzpodbujal sodelavce k novim naporom. Tudi v največjih zmedah ni izgubil končnega cilja izpred oči. Kot mislec je vedno iskal ravnotežje med nravnim redom, politiko, družbo in gospodarstvom. Hotel je povzdigniti svojo domovino k nekdanji veličini, hkrati pa delati za ustvaritev večnega miru med vsemi narodi in ustanovitev »Družbe večne harmonije«.

V Evropi in Ameriki je dobro preučil različne sisteme vladanja, od ustav in ustanov pa do njih delovanja in učinkov. Po tem si je postavil ideal: ustvariti iz Kitajske resnično demokratično republiko, ki bi bila tako v gospodarskem kot v družbenem redu »vlada ljudstva za ljudstvo«. Dati je hotel svojemu narodu pridobitve industrijske civilizacije brez njenih kapitalističnih zlorab. Bodoče blagostanje bi morali uživati vsi udje naroda in ne le nekaj poedincev. Tako bi ne bilo boja med kapitalom in delom.

»Vsi ljudje med štirimi morji so si bratje.« Kitajski ideal je bratstvo vseh narodov, ki naj se izraža v pravičnosti, priznavanju zaslug in pravi razdelitvi dobrin. »Miroljubnost je velika kitajska krepost,« pravi Sun-jat-sen. Kitajska najbolj spoštuje modrost in duhovne vrednote, hkrati pa visoko ceni delo.

Japonska je dobila svojo kulturo iz Kitajske. Toda nikdar ni imela vlade, ki bi delala s silo zgleđa in duhovnega vodstva ter uporabljala silo le v obrambo reda in pravice. Važnejših zadev niso preudarjali v številnih svetih, uradniki so bili izbrani brez sodelovanja ljudstva. Ljudstvo ni imelo nikakih svoboščin in ni bilo organizirano po zamisli splošnega miru. Japonska je ostala v svojem bistvu fevdalna država.

Vsi japonski cesarji izhajajo iz ene rodovine — so potomci boginje Amaterasu, in njihova volja je vsakemu Japoncu božja volja. Japonska je doživela dve reformi: v 7. stoletju po kitajskem vzoru in pod vplivom kitajske kulture, v 19. stoletju pa po evropskem zgledu. Obakrat se je le izmenjala vodilna plast in oblike podložništva so se spremenile. V novi dobi so se morali zemljiški plemiči umakniti gospodarjem industrije in trgovine. Nikjer na svetu niso kapital, industrija in trgovina tako tesno združeni. »Pet družb ima v rokah polovico gospodarske produkcije v deželi.« (Lachin, Japon 1934.) Hkrati s tem pa je nastopilo obubožanje širokih ljudskih slojev, porast porodov, brezposelnost. Nezadovoljstvo ljudstva je rodilo nešteto skrivnih združenj (na primer med revnimi častniki), ki jim je glavno sredstvo politični umor.

Brž ko si je Japonska osvojila tehnične pridobitve Zapada, je začela misliti na svetovno nadoblast, kajti v ta namen je ostala »čista« skozi tisočletja. Na tem mestu smo že govorili o načrtu Tanake, ki je le en izraz splošnega razpoloženja japonskih vladajočih plasti. Kako globoka je ta zaslepljenost, kaže vprav kitajski primer. Kitajska ima za Japonsko pomen le kot zavezniška država, ki predstavlja velikansko tržišče, in kot zemlja prirodnega bogastva, ki bi ga Kitajci izkoriščali pod japonskim vodstvom. Japonska bi bila mogla izvršiti gospodarski dvig Kitajske. Tako bi postala vodilna azijska sila in »rumena nevarnost« bi postala v neki meri resničnost. Toda Japonska je rajši sledila svojemu pohlepu po nadoblasti, ki ji ne more prinesiti nikake koristi. Tako so se uresničile Sun-jat-senove besede iz leta 1924.: »Beli se bodo ločili od belih in se bodo vojskovali. Rumeni se bodo ločili od rumenih in se bodo vojskovali. Vojne bodo vojne razredov, vojne med zatiralci in zatiranimi, med nasiljem in pravico.«

Usodna zmeta nove Kitajske je bila, da je zaupala v pomoč velesil. Ne samo da so bile vezane z različnimi pogodbami in sklepi, tudi njihove koristi so nujno terjale pomoč Kitajski. Zmagovalna Japonska bi jih vrgla s kitajskega tržišča, ogražala njihove azijske kolonije in naredila pomorske poti nezanesljive. Japonska s svojo silo in s svojimi zavezniki onemogočuje pravično ureditev sveta, medtem ko bi bila močna Kitajska silna opora demokracije in svetovnega miru. Kako da je demokratske velesile niso podprle?

Nekoliko nam na to vprašanje odgovarja že zgodovina. Anglija je bila prva, ki je iz čisto gospodarskih razlogov začela vojno s Kitajsko in ji vsilila svojo voljo. Sledila ji je Francija, nato še druge velesile z edino izjemo Združenih držav. Že takrat se torej besede niso zlagale z dejanji. Glavni vzrok današnje nedelavnosti demokratskih sil pa je njihova neenotnost. Japonska se ne boji posameznih velesil, marveč le njih skupnosti. Washingtonsko pogodbo, ki je pravično urejala odnose v Tihem morju, so podpisale vse zainteresirane države. Devet let kasneje sta bili Anglija in Združene države needini — Japonska je takoj prekršila pogodbo in tako začela današnje stanje mednarodnega nerada in nasilja. Takrat nista storili Anglija in Francija ničesar proti Japonski in sta zato morda odgovorni za vse, kar se je od tedaj po svetu reševalo z nasiljem. Kitajska je morala žrtvovati svoje severne pokrajine, da je preprečila splošno vojno.

Pred izbruhi japonskega imperializma velike demokracije omahujejo in čakajo. Bojijo se, da bi se morale prehitro obvezati, da bi utegnile zabresti v vojno, čeprav imajo premoč tako po številu ljudi kot po sredstvih. Ne zavedajo se, da s tem rušijo svoje lastne položaje.

Kitajsko upanje je bilo tako razočarano. Kljub mnogim lepim besedam jih ni nihče podprl, kot bi bilo treba. Čeprav so Japonci 1937. leta v Šanghaju gazili vse pravice velesil, niso zadeli nikjer na odpor. Le enkrat, po obstreljevanju angleških ladij in po potopitvi ameriške

topničarke sta Anglija in Amerika odločno nastopili. Učinek je bil takojšen: Japonci so opustili svojo namero, da napadejo tudi južno Kitajsko. Če bi bile velesile od vsega početka odločne, bi bil kitajski odpor močnejši in japonska drznost manjša. Tako pa se vprašanje miru in mednarodnega reda rešuje le še s silo in z grožnjami.

Japonci so zato pričakovali, da bodo imeli lahko delo, niso pa računali s silnim razvojem Kitajske v zadnjem desetletju. Sun-jat-sen je rekel leta 1924.: »Japonska bi mogla uničiti Kitajsko v desetih dneh.« Odločni odpor je Japonce razsrdil in začeli so z grozotami, ki naj vzamejo ljudstvu pogum. V 15 različnih pokrajinah so hkrati obstreljevali iz zraka nezavarovana mesta, nekatera (Kanton, Amoi) po več tisoč kilometrov daleč od bojišča. Čisto načrtno so začeli uničevati kulturne naprave na Kitajskem. Univerzo v Nankai-u so razdejali do tal brez vsakega povoda. Tako so pokazali, da so v vsem dobri učenci svojih zapadnih učiteljev.

(Konec prihodnjic.)

MANJŠINE

Manjšine nastajajo kot kompromis dveh nasprotujočih si načel, na eni strani pravice do samoodločevanja narodov, na drugi strani pa etatiističnega načela.

Wilsonovsko načelo, ki je po Versaillesu za nekaj časa zmagalo, je izraz globokega človeškega načela, po katerem je sleherni človek dolžan izpolnjevati svoje v naravi dano in svojemu bistvu somerno poslanstvo in ki se mu brez škode ne more odreči. Osebnostno poslanstvo pa izpolnjuje posameznik tem bolj, čim se prerašča in bliža sočloveku ter z njim oblikuje naravne človeške skupnosti, med katerimi je narod ena najvažnejših. V razvoju človekovega življenja je narodna resničnost postala neobhodno potrebna sestavina socialnega in duhovnega življenja. In ker je povprečnemu človeku danes skoraj nemogoče razvijati osebne kvalitete brez sozvočnega in ugodnega narodnega območja, mora biti človeku dana vsa družabna možnost, da se svojemu narodnemu območju priključi in od njega podprti živi.

Drugo temu nasprotujoče načelo pa pravi, da največja vrednota nista svoboda in človekovo osebno poslanstvo, ki ga pospešuje narodno območje, ampak red, ki ga postavlja država. Država pa je zgodovinski, gospodarski, upravni in strateški spoj, ki se le težko prilagaja duhovnim potrebam človekovim in zemljepisno dognanim oblikam narodov.

Obe načeli sta po vrednosti evidentno neenaki, saj izvajamo prvo iz bistva človekove narave, drugo pa iz zgodovine, iz družabne prakse. Dejstvo, da v človekovem življenju ne prevladuje duhovno-osebno načelo, marveč celo vedno bolj podlega, dokazuje veliko človeško krizo. Manjšine so torej izraz največjega sodobnega problema: kako spraviti v sklad človekove osebne duhovne zahteve s snovno organizacijo sveta. Prepada, ki zija med človekovo temeljno potrebo po osebnem razvoju, družabni svobodi in življenjski zadoščenosti na eni strani in med družabnim redom, ki ne služi tem osebnim smotrom, na drugi strani, je vedno večji. Manjšinsko vprašanje je potemtakem del velikanskega družbeno-duhovnega vprašanja. Kadar bo v bistvu rešen socialni problem, bo omogočeno manjšinsko reševanje.

Možno si je namreč zamisliti prihodnost, ko bo svetovna proizvodnja uravnana zgolj na človeške potrebe, da bo to imelo za posledico znižano napetost interesov in zmanjšanje državne silovitosti na zgolj upravno funkcionalnost. Ko se bo uveljavil politični federalizem in z njim duhovni pluralizem, bo pravno zavarovana suverenost človeške osebe in njenih občestvenih oblik odpravila obenem vse razmere, iz katerih so nastajale tudi manjšine.

E. K.

NAŠA POEZIJA PRI ITALIJANIH ALI ITALIJANI PRI NAS

Naše poznavanje italijanske literature in kulture sploh in zanimanje zanjo je bilo doslej, lahko rečemo, zelo majhno. Naše oči so pred vsem uprte v Francijo in Češko, ki to tudi zaslužita zastran sile in prostosti svojega duha. Vendar Italija je na naših mejah, zapadni del našega naroda je moral vse do danes in danes še posebno čutiti to bližino, že zaradi tega bi se spodobilo, da bi Italijane tudi s kulturne strani bolje poznali, kakor jih. Mnogo lepega, mnogo človeško velikega in toplega premorejo in to postane lahko v nekem pogledu naše, del nas. To zanimanje pa bi moralo prihajati v prvi vrsti iz naše volje in prepričanja in isto bi seveda veljalo za Italijane glede nas.

Ko so se v zadnjih časih iz političnih razlogov poživili kulturni stiki med nami, je to zbudilo pri nas nemalo muzajočega se spogledovanja in dovtipov, odpora pa kljub svoji obliki prav malo. Kaže, da rajši sprejemamo to kulturno zvezo kakor nemško, da na priliko rajši poslušamo iz našega radia italijansko ploščo kakor nemško, ker smo bolj mirni pred njo. Italijanska kultura ali bolje, italijanski duh, se nam ne zdi nevaren kakor nemški, ki nam je dolgo stal na tilniku in našemu ljudstvu tako srebal iz mozga samozavest in zaupanje vase, da se še zdaj nismo docela otresli neprijetnega občutka njegove zahrbtnosti. Z Italijani je stvar drugačna. Pred Italijani se naš človek, vsaj rod izpred vojske in tisti, ki je doraščal po nji, po navadi nikakor ne čuti manjvrednega, rajši se skoraj brez izjeme zgodi narobe. Skoraj vselej je ta človek imel priliko ugotoviti, da je na splošno na dosti višji prosvetni stopnji od italijanskega ljudstva, malo pa je videl med njim takega, kar bi mu imponiralo, ali celo zbudilo občutek spoštovanja in bojazni pred tujo veličino. To se dogaja na primer našim vojakom, ki se proč od domovine še tesneje povežejo z njo, ki jim prav za prav šele tu docela jasno pride v misel in čustvo zavest slovenske povezanosti, zraven pa si največkrat pridobijo nekaj slovenske samozavesti, ki se sicer pri nas tako redko pokaže. Na najmlajše človek seveda ne bo mogel gledati s tako mirnim očesom, ker je raznarodovanje presistematično, tok izenačujoče civilizacije, ki vpliva pogubno s svojim materializmom in moralnim indiferentizmom, vse hujši, prejšnje bujno prosvetno življenje le še spomin, viri našega sporočila pa slabotnejši, če že ne zapečateni. Zato svoje skrbi pred nevarnostjo tujega vpliva ne moremo in ne smemo uspavati, ampak paziti, paziti tudi nato, kaj se skriva, čeprav tudi zelo od daleč, za raznimi ahajskimi darovi.

Te misli, ki so na videz tako malo v zvezi z naslovom, le za uvod k dvem trem opombam o nekaterih pričah živahnejših kulturnejših stikov med obema narodoma, ki so tudi na videz prav malo v zvezi z iskreno potrebo po razširjanju kulturne vzajemnosti in po spoznavanju lepote, ki so jo ustvarili drugi narodi. Po vrsti ljudi, ki so poskrbeli za poznavanje nas pri Italijanih, po Cronii, Calviju, Urbaniju in še nekaterih drugih, smo dobili še Luigija Salviniya, ki je prišel k nam z italijanskim kulturnim poslanstvom. Z njegovim vnetim delom smo lahko precej zadovoljni, ker je že po kratkem bivanju v naši

državi poleg drugega dela pripravil zbirko prevodov slovenske lirike, pri kateri se je sicer mnogi spotikal, da je morala iziti ravno v Ljubljani pri slovenski založbi, a je vendarle prišla Italijanom v roke. Poleg tega je priobčil te in še druge prevode — tudi nekaj Cankarjeve proze vmes — po nekaterih italijanskih listih, kjer pa jih je postavil zraven prevodov iz hrvaške in srbske poezije in jih tudi v zvezi z njimi obravnaval, dasi je priznal ločenost slovenskega jezika in slovsstva. Besede, ki jih je tu zapisal o naših lirikih, opozarjajo Italijane na dognanost in visoko vrednost naše poezije, torej jih moremo biti veseli. Presojati te prevode na drobno, se za večino res ne splača. Nekaj pesnikov je ohranilo dovolj veliko mero izvirnega značaja in sile, da jih morajo tudi italijanski bralci skoraj tako doživeti, kakor jih mi. Tako se je zgodilo n. pr. z Gradnikom, Goliem, tudi Kosovelom in še drugimi. Drugod ni imel vselej srečne roke ali je izbral malo pomembne stvari ali pa ni marsičesa razumel, kar ni čuda spričo tako kratkega časa. Tako je na priliko bilo z Župančičevim Prebujenjem, ki je poleg tega izgubilo v italijanski besedi skoraj ves ritem blestečega in drznega zanosa.

Kljub temu, da ti prevodi ne predstavljajo naše lirike tako, kakor bi si želeli, so si vendar Italijani iz njih morali ustvariti neko podobo in sodbo o nji. Ta sodba mora biti zanimiva, kakor je sploh zanimivo, kako ocenjuje naše stvari narodnostno neprizadet tujec, ki ga ne utegnejo motiti razni oziri in vezanosti, ki se jih mi včasih niti ne zavedamo. Navedem splošno sodbo, ki jo je o naši poeziji zapisal Giuseppe Isani za list Meridiano di Roma od 14. avgusta 1958: »V polni meri se nam kaže prava slovenska pesniška umetnost, ki je jasno določena in se da jasno razločiti, ki ima pristno svoje poudarke in besedne tvorbe in je nastala gotovo iz odmevov drugih virov, tudi tujih, a je dobivala svoje redivo v glavnem iz izvirnih motivov narodne ljudske poezije. V resnici spoznavas v vseh teh pisateljih, ki pripadajo dvema rodovoma, nek neprestan motiv, ki je skupen vsem, ustvarjen iz podob in glasov, ki jih je rodila ista zemlja, spoznavas po poskusih nepričakovanih pobegov proti novim in, rekel bi, splošnim oblikam in pojmom neke moderne evropske pesniške umetnosti neko enako povračanje k razločljivim motivom starodavnega izročila.« Potem vidi Isani tudi sorodnosti z italijansko poezijo, a za nas je pred vsem važna njegova opazka o povezanosti naše poezije z domačo zemljo, oziroma njenim izročilom.

Teh prevodov pa se drži tudi nekaj takih Salvinijevih besed, ki jih ne moreš šteti zgolj za italijansko površnost in lepobesedni zanos, ki si tako pogosto dajeta roke in se drug drugega krijeta. V listu Rassegna Italiana in v pretisku iz njega je zapisal nekaj stvari, ki kažejo malo preočitno značaj Salvinijevega poslanstva in to s pretvarjanjem dejstev, česar seveda ne moreš biti vesel. Tu piše n. pr. o čudovitem in poznem katoliškem baroku, ki da je bil bogat človeških in umetniških prvin klasično zapadnega in italijanskega okusa. »Janez iz vipavskega Sv. Križa je v jugoslovanski slovstveni zgodovini eden izmed tistih značilnih verižnih členov, ki pomenjajo sožitve in ploden zakon Italijanov in Slovanov v umetniškem ustvarjanju in v kulturi.« Kje naj bi bilo to sožitje in njegova plodnost, si je težko misliti. Morda v Janezovem italijanskem priimku oziroma rodu, na kar pa kapucin očitno ni nič dal. Morda v študiju Segnerija ali kaj takega, kar prav za prav tudi nič ne pomeni. Samo zaradi teh dveh dejstev, ki torej v bistvu nič ne pomenita, če se gremo igrati kulturno sodelovanje v preteklosti, naj bi pri preprostem, prav res malo baročnem Svetokriškem govorili o plodnem umetniškem ustvarjanju iz zakona, ki da sta ga sklenila Slovan in Italijan! Podobno si je prisvojil Gradnika, ki da je iz italijanske krvi in kulture! Gradnikovo romansko krvno

in tudi duhovno sorodstvo, ki ga ni treba nikomur tajiti, ker je zaradi tega še zmerom ves naš, to sorodstvo so prav vneto poudarjali tudi drugi Italijani, menda ravno Urbani, in gotovo jim je bil prav zaštran tega tako všeč. Tako daleč pa ni še nihče šel.

Lino Legiša.

NEKAJ KRITIČNIH MISLI O „OSLOVSKEM MOSTU“

(Konec)

Prof. Vidmar je v zmoti tudi glede vprašanja, kakšne geometrične oblike je naš fizikalni prostor. Neizobražen in polizobražen človek si pač težko predstavlja, da bi mogel imeti naš resnični prostor različno notranjo geometrično strukturo. Da pa je temu vendarle tako, je težko nazorno prikazati in se bomo zato omejili zgolj na navajanje nekaterih že dognanih dejstev.

Vsakdo, ki je bil deležen elementarne izobrazbe, ima nekakšen pojem o geometriji. Ono geometrijo, ki jo iz te izobrazbe poznamo, bomo imenovali kratko evklidično. Ta geometrija je tako praktična in uporabna, da se nam mora zdeti, da je edina na svetu in da je nemogoča misel, da bi bile tudi geometrije, ki so drugačne od evklidične. Vendar je že dobro stoletje znano, da imamo celo mnogo med seboj različnih geometrij, ki so po logični vrednosti med seboj docela enakovredne, čeprav ne morda tudi po praktični uporabnosti. Tako vemo na primer iz izkustva, da se kazalec na uri zasučje v kratkem času za polni kot, tako da pride zopet v prvotno lego nazaj. To je mogoče zato, ker ima polni kot samo končno število enot, namreč 360°. Imamo pa geometrijo, v kateri je polni kot neizmerno velik in bi v prostoru, v katerem bi veljala taka geometrija, urni kazalec nikdar več ne došel v prvotno lego, čeprav bi se nenehoma sukal v isto smer. Brez obotavljanja lahko rečemo, da je taka geometrija za naš prostor neuporabna, ker naš dejanski prostor takih lastnosti nima. Vendar pa poznamo poleg evklidične geometrije tudi take, ki jih glede praktične uporabnosti ne moremo tako kratko odpraviti. Če vprašamo, kakšne geometrične oblike je naš prostor, prihaja poleg evklidične geometrije v poštev predvsem še tako imenovana eliptična in pa hiperbolična geometrija. Kratko naj povemo, da igra v teh treh primerih odločilno vlogo prostorska krivina, količina, ki je za eliptično pozitivna, za evklidično (tudi parabolično imenovana) enaka ničli, za hiperbolično geometrijo pa negativna. Precej povemo še, da ne gre pri matematični prostorski krivini za nekaj fizikalno ukrivljenega, marveč da je to le posebna merska konstanta, ki jo srečujemo v metričnih obrazcih.

Medtem ko je evklidična geometrija tvorba klasične grške preteklosti (Evklid), je zamislil hiperbolično geometrijo v začetku prejšnjega stoletja »princeps mathematicorum«, Gauß, eliptično pa v drugi polovici prejšnjega stoletja matematik Riemann.

Pojavi se sedaj prevažno vprašanje, ali je geometrija s prostorom bistveno povezana, to se pravi, ali dopušča prostor eno in eno samo geometrijo, ali pa je morda geometrija nekaj nebitveno zunanjega in je le vprašanje komodnosti ter ekonomije, katero bomo praktično uveljavili. V prvem primeru bi moral imeti prostor svojo določeno notranjo geometrično strukturo, ki nam bi bila neizogibno vsiljena, v drugem primeru pa bi prostoru mi geometrično strukturo vsiljevali in bi bil prostor sam po sebi brezlik, nekakšna amorfná gmota »sui generis«. Prof. Vidmar je odločno prvega mnenja ko pravi na str. 77.: »Zmotno je misliti, da ga (prostor namreč) lahko vidimo

v Evklidovi ali pa v Riemannovi svetlobi, da imamo na izbiro enakopravne načine gledanja vanj. Naš prostor je raven ali pa zakrivljen, ni pa meni zakrivljen, tebi raven, ne da bi eden izmed naju bil v usodni zmoti«. Temu nasprotno prepričanje je še pred desetletji izrazil menda prvi francoski matematik H. Poincaré, ki je govoril o komodnosti pri izbiri geometrije za uporabo v našem prostoru. Po njem ni prostoru nobena geometrija že po naravi lastna, marveč lahko govorimo le o večji ali manjši njihovi priročnosti pri praktični uporabi. Tako na primer uporaba ene geometrije prirodne zakone bolj komplicira, ker jim daje nepreglednejšo matematično obliko, pri drugi pa postanejo ti zakoni preprostejši, ne da bi mogli reči, da je ena teh geometrij pravilnejša od druge. Zgolj iz pametnega načela ekonomije se bomo odločili za ono geometrijo, ki nam fizikalne zakone poenostavlja.

Jasno pokazati, da ima v nasprotju z Vidmarjevo trditvijo prav H. Poincaré in za njim vsi odlični matematiki-prirodoslovci, je mogoče le z izčrpnim študijem matematike same. Mi se hočemo omejiti le na navedbo nekaterih dejstev, ki naj Poincaréjevo trditev ilustrirajo.

V matematiki pravimo tudi, da je ploskev prostor dveh, črta pa prostor ene razsežnosti. Če hočemo proučiti kako vprašanje, tičeče se prostora treh razsežnosti, potem je mnogokrat koristno in tudi dopustno to vprašanje rešiti v dveh razsežnostih, torej na ploskvi, in ga potem posplošiti za trirazsežni prostor. Tudi mi hočemo tako.

Izmed ploskev si izberemo najprej ravnino, ki nam jo predstavlja list papirja. Izkaže se, da je ta ravnina dostopna za evklidično in neevklidično (hiperbolično in eliptično) geometrijo, da po njej lahko rišemo tako ene kakor druge like. Kadar bomo uporabili papir za evklidično risanje, bomo rekli, da je ta papirna ploskev geometrično ravna, kadar pa za eliptično ali hiperbolično, pa, da je geometrično zakrivljena, čeprav ni ploskev svoje vidne vnanje oblike nič izpremenila in je ostala slejkoprej fizikalno ravna. Vidimo tu na eni strani, da se naš izkustveni pojem ravnosti in zakrivljenosti prav nič ne ujema z odgovarjajočimi matematičnimi pojmi, na drugi pa tudi, da je ravnina res v Poincaréjevem smislu brezlik dvorazsežen prostor, ki dopušča tako ali drugačno geometrijo.

Če je sedaj naš resnični prostor tak »prazen« trirazsežen list papirja (in o tem smemo biti uverjetni), bomo neposredno uvideli, da lastne geometrije nima, ampak da mu jo nadevamo mi po svoji volji in da je sedaj matematično raven, sedaj zakrivljen, kakršno geometrijo pač v njem uporabimo. Kadar pa bomo odslej slišali ono znano in večkrat zlorabljeno trditev, da je naš prostor zakrivljen, si ne bomo pri tem predstavljali še ničesar dejansko ukrivljenega, ampak bomo vedeli, da je v tem primeru bilo pripravneje jemati eno od neevklidičnih geometrij, kakor pa »ravno« evklidično.

Toda prof. Vidmar bo ugovarjal, češ, saj poznamo poleg ravnine še drugačne ploskve, n. pr. površino krogle; na to ploskev pa vendar ni mogoče risati evklidičnih likov. Pri fizikalno zakrivljenih ploskvah smo torej navezani na neevklidično geometrijo in je potem tak dvorazsežen prostor hkrati fizikalno in matematično zakrivljen in je izključeno, da bi mogel biti matematično raven. Odgovoriti moramo na tak ugovor, da temu ni čisto tako. Saj je kroglo poznal tudi že Evklid in so matematiki proučevali krogolino površino tudi takrat, ko še ni bila znana nikaka neevklidična geometrija. Krogelna površina (in krive ploskve vobče) dopušča namreč evklidično kakor tudi neevklidično metodo obravnavanja. Neevklidična geometrija izhaja iz pojmovanja krogelne površine kot dvorazsežne tvorbe (kar vsaka ploskev dejansko je, če izven ploskve ničesar ne upošte-

vamo), evklidični geometriji pa je krogelna površina trirazsežna tvorba, ker jo gledaje od zunaj vidi »vložen« v trirazsežni prostor. Splošno, tudi fizikalno ukrivljeni prostori, če se smemo sedaj tako izraziti, so dostopni evklidični metodi na ta način, da pritegnemo v račun nove razsežnosti, ki leže zunaj opazovanega prostora. Tako uporabljajo šole nam znana analitika za opisovanje enorazsežne krožne črte dve razsežnosti (dvoosni koordinatni sestav) in za opisovanje dvorazsežne krogelne površine tri razsežnosti (triosni prostorski sestav). Če predpostavimo analogno in v skladu z relativnostno teorijo, da ima naš prostor sferično oziroma eliptično obliko, ga moremo obvladati po evklidični metodi s štiriosnim prostorskim sestavom.

Ker so s tem izčrpane vse možnosti, lahko zaključimo, da dopuščajo vsi prostorski problemi uporabo evklidične geometrije in da je vprašanje uporabnosti te ali one geometrije res zgolj stvar komodnosti, kakor je dejal Poincaré. Geometrija je samo metoda, ki z bistvom prostora ni neločljiva in nujno povezana. Iz Vidmarjeve knjige pa dobi človek vtis, kakor da temu ni tako, predvsem zato, ker avtor kratkoma isto vti matematično krivino s fizikalno zakrivljenostjo.

Kako neki prihaja relativnostna teorija do prepričanja, da je naš fizikalni prostor matematično zakrivljen in eliptične (sferične) oblike? Pač zato, ker je tiho predpostavila veljavnost fizikalnega načela, da se širi svetlobni žarek vedno po najkrajši poti. Ta domneva daje svetlobnemu žarku značaj geometrične premice in je s tem geometrija prostora enoveljavno določena. S tem pa dobiva obenem optika in z njo najtesneje zvezana ostala fizika svojo najpreglednejšo obliko. Seveda pa nam nič ne brani zgoraj aksiomatično trditev o svetlobi zavreči in premice opredeliti kako drugače. Na mah dobi naš prostor potem drugačno geometrijo, fizika pa drugačna načela in spremembo oblike prirodnih zakonitosti. O vseh takih poizkusih pa velja, da bi nam po njih postal potek prirodnega dogajanja nedostopnejši in zamotnejši in jih iz tega razloga ne uveljavljamo.

Taka razmišljanja nas vodijo do prepričanja, da je prostor sam po sebi res brez lastne geometrije in da je prof. Vidmarjevo naziranje o tem napačno.

*

Popolnoma nevzdržno je stališče prof. Vidmarja do evklidične geometrije, ki jo tolmači kot nekaj, kar je novejši čas zavrgel. Ko so se pojavile v prejšnjem stoletju poleg do tedaj edino poznane evklidične, nove, neevklidične geometrije, naj bi bila po Vidmarju Evklidova stvaritev omajana v svoji veljavnosti in pomembnosti. V kratkih potezah hočemo pokazati ne le, da temu ni tako, marveč da je pojav novih geometrij klasično evklidično geometrijo šele dokončno utrdil v njenih temeljih samih. Še več! Evklidična geometrija postaja neevklidičnim izhodišče po predpostavki, da velja tudi v neevklidičnih prostorih v infinitezimalnih razmerah evklidična geometrija. V praktičnem in teoretičnem oziru ohranja evklidična geometrija slejkoprej svoj osrednji pomen tudi v novejšem in najnovejšem času in bo ta pomen tudi v bodoče vedno ohranila.

Vsaka geometrija je zgrajena na nekem številu predpostavljenih trditev, aksiomov imenovanih, katerih veljavnosti ne moremo šele dokazovati, ker so nesestavljene in našemu spoznanju intuitivno dane sodbe, ampak jih sprejmemo, kakor sprejme na primer šahist v začetku osnovna pravila svoje igre. In kakor mora biti vsaka šahovska kombinacija docela v skladu z osnovnimi pravili igre, tako mora kazati tudi vsaka geometrična konstrukcija popolno skladnost z aksiomi. Analogija gre še dalje. Posamezen aksiom mora biti, podobno kakor

posamezno pravilo igre, po svoji vsebini docela nezavisen od ostalih aksiomov, to se pravi, ne sme biti z drugimi aksiomi v logičnem nasprotju, pa tudi ne trditi, kar trdijo že ostali aksiomi. V prvem primeru bi se logičen spor prenesel z aksiomi v vso geometrijo, v drugem pa bi postal aksiom, ki bi trdil, kar trdijo že drugi aksiomi, odvišen in bi s tem avtomatično zgubil značaj aksioma.

Za evklidično geometrijo je podal sestav aksiomov že sam Evklid. V tem sestavu pa je postal eden od aksiomov posebno pomemben, namreč peti, ki trdi, da je mogoče potegniti skozi dano točko dani premici samo eno sporednico. Skozi dva tisoč let se je pojavljal sum, da je stavek o vzporednicah mogoče dokazati s pomočjo ostalih aksiomov. Po tem, kar smo že povedali, bi to bilo mogoče le, če stavek ni pravi aksiom, ampak trditve, ki je že zapopadena v ostalih aksiomih. Šele Gaußu je uspelo nesporno dognati, da stavka o vzporednicah ni mogoče razčleniti v preprostejše trditve, ga torej ne dokazati, s čemer je bilo hkrati dokazano, da je ta stavek pravi aksiom. Vidmar je tu v zmoti, ko trdi na strani 65.: »Ali vidiš, da ni nespametno, otresti se aksioma (namreč petega Evklidovega), ki ni aksiom...«

Če peti Evklidov aksiom o vzporednicah ne bi bil aksiom zato, ker bi bila njegova vsebina že vsa v ostalih aksiomih, potem je jasno, da bi bil odveč in bi bilo mogoče graditi evklidično geometrijo tudi brez njega. Prvi je ta poizkus storil Gauß, za njim pa še Rus Lobačevski in Madžar Bolyai. Pri teh poizkusih se je izkazalo, da brez stavka o vzporednicah ni mogoče graditi evklidične geometrije, ampak da pridejo mesto nje na dan druge, tako imenovane neevklidične geometrije. S tem je bilo, v nasprotju z Vidmarjevimi trditvami, dokazano, da je stavek o vzporednicah evklidični geometriji neobhodno potreben, da je torej to pravi aksiom evklidične geometrije. Dvatisočletna nejasnost glede petega aksioma je bila torej z nastankom neevklidičnih geometrij odstranjena s spoznanjem, da ima stavek o vzporednicah vse značilnosti aksioma, ter da je ta aksiom za evklidično geometrijo bistvene važnosti. Sedaj šele je postala evklidična geometrija docela nesporna in v svojih osnovah neporušno trdna, duhovna tvorba trajne vrednosti. Gauß, Lobačevski in Bolyai so s svojim delom posredno dokazali aksiomatično naravo stavka o vzporednicah, prof. Vidmar pa se v opreki s tem povzpne celo do trditve: Podrla sta (namreč Lobačevski in Bolyai) staro vero o premici in o vzporednici...« (gl. str. 73.) in »Okoli leta 1850. sta Lobačevski in Bolyai neodvisno drug od drugega dokazala, da je peti Evklidov aksiom nepotreben, da sploh ni aksiom, torej ne nekaj, kar je tako jasno in potrebno, da ni niti dokazljivo.« (Gl. str. 159.)

Pojav neevklidične geometrije ne pomeni zanikanje ali morda napad na Evklida. Vsaka geometrija je namreč sestav zase, čigar matematična vrednost je v njegovi notranji logični nespornosti. Praktična vrednost posamezne geometrije pa je za matematiko in matematika drugotno in nepomembno vprašanje. Če naš dejanski prostor je ali pa ni evklidičen, to prav nič ne vpliva na matematiko in njegov odnos do evklidične geometrije.

Prof. Vidmar je v svojih nazorih pod vplivom popularne literature, ki se je zlasti po svetovni vojni ob tolmačenju relativnostne teorije široko razpisala o matematično-prirodoslovnih vprašanjih. Ta tiskovna poplava je mnogo škodila, ko je prikazovala Einsteina kot revolucionarja, ki je uničil Newtonove in Evklidove ideje in s koreninami izruval vse, kar je našel na tem polju že ustvarjenega. Einstein je storil dejansko le korak naprej od Newtona in le posplošil njegovo klasično mehaniko, ki je postala tako poseben mejen slučaj relativnostne teorije. Ravno tako malo posega relativnostna teorija tudi v evklidično

geometrijo, čeprav prihaja do spoznanja, da naš prostor ni evklidične narave, marveč najbrž neke neevklidične oblike, seveda s pridržki, ki smo jih že prej izrazili v zvezi z vprašanjem o geometrični strukturi prostora. Številnih Vidmarjevih mest, ki zmotno podirajo vero v Evklida, ne bomo navajali, ker zadostujejo že navedena najznačilnejša.

Brez dvoma so in bodo ostale stvaritve Evklida in Newtona v kulturni zgodovini človeštva na najodličnejšem mestu, ker le iz teh osnov je zrastle, s čemer se danes ponašamo in kar pogosto današnja nekritičnost krivično tolmači kot nekakšen boj proti klasičnim vrhovom človeštva. Tudi bomo moderne pridobitve šele prav ocenjevali in cenili, če bomo poznali klasiko.

*

Hočemo končno na kratko navesti še nekaj težje pogrešnih mest iz »Oslovskega mostu«, to pa brez obširnejšega razlaganja.

»Spočetka, ko se pri enodimenzionalnih svetovih prvič pojavlja krivina, se preprosto javlja tudi metrika... Sele v štirih dimenzijah se umakne metrika krivinam... (Str. X.) Krivina je vendar pojem, ki ga je ustvarila šele metrika, torej se ne more pojavljati pred njo, niti bivati brez nje.

Število π šteje matematika med transcendentna in ne iracionalna (nepojmljiva) števila. (Gl. str. 44.)

»Krog zemeljske proge okoli njega (sonca) je nekakšen največji krog na tem svetu.« (Str. 78.) Vidmar očitno misli na geodetične črte. Vendar poti planetov v trirazsežnem prostoru niso take črte, pač pa imajo poti planetov lastnosti geodetičnih črt v štirirazsežni prostorsko-časovni zveznosti.

»Zakaj bi ne bili poleg našega sveta še drugi, če naš ni neskončen?« (Str. 172.) Poleg našega bivajo lahko prostorsko ločeni svetovi, če je naš prostor končen ali neskončen. V obeh primerih si jih mislimo »vlozene« v štirirazsežnem prostoru.

»V ravnem prostoru je dolžinska enota neskončno velika. Razdalij v njem sploh ni.« (St. 181.) Trditev je razumljiva in očitvidno napačna, ker bi bila potem evklidična metrika nemogoča. Ivo Pirkovič.

France Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti. Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature. Izdala Slovenska Matica 1929—1958.

Petemu sešitku svojega dela je prof. Kidrič dodal opombe, ki vsebujejo navedbe virov in literature, seznam osebnih imen (delo Zvonka Bizjaka) in podrobno stvarno kazalo za vseh 5 sešitkov. Tako je zaključil prvi del svoje zgodovine starejšega slovenskega slovstva. Pred nami leži sedaj mogočna knjiga, obsegajoča nad 800 strani, plod desetletnega trdega dela, s katerim je avtor svoja dognanja prejšnjih let izpopolnil, povezal in spravil pod enoten vidik, kakršnega tako delo zahteva. Prav je, da se ob zaključku prvega dela tudi naša revija vsaj na kratko pomudi ob knjigi, ji skuša dognati temelje in ji določiti mesto v našem kulturnem življenju.

Slovstvo je prof. Kidriču najširši pojem, ki mu obsega poleg v ustnem izročilu živečega narodnega blaga še pismenstvo (rokopisne spomenike) in vso književnost (t. j. poleg cerkvene, poučne, znanstvene i. dr. knjige tudi proizvodnjo z umetniškimi stremljenji, literaturo).^{*} Z drugimi besedami se pravi to, da je hotel v svoji Zgodovini slovenskega slovstva podati razvoj vsega narodnega življenja, v kolikor je prišlo do izraza v besedi.

^{*} Prav bi bilo, da bi se ti izrazi v navedenem pomenu ustalili, predlagal bi le, da bi se za literaturo v omenjenem pomenu porabljala tudi slovenska beseda leposlovje.

Tako zastavljene naloge se je lotil prof. Kidrič dobro pripravljen: ne pozna le vsega, kar je bilo o njegovem predmetu tiskanega, v svojem delu se marveč lahko sklicuje na veliko število svojih razprav in knjig, ki jih je o starejšem slovenskem slovstvu tiskal deloma pred pričetkom dela za svojo veliko zgodovino, deloma pa že med izhajanjem posameznih snopičev. Knjiga pa vsebuje tudi celo vrsto čisto novih dognanj, osvetljav in korektur, ki spet dokazujejo, kako potrebna je za literarnega zgodovinarja pot, ki vodi ne samo do razprav o posameznih vprašanjih, ampak še dalje k virom samim, in to tudi tedaj, če se zdi, da je odgovor na to ali ono vprašanje podan že v dokončni formulaciji. Da je prof. Kidrič po tej poti neutrudno hodil, dokazuje slednja stran njegove zgodovine — in to je prva njegova velika zasluga.

V dobi do leta 1750. zasleduje prof. Kidrič v prvi vrsti prizadevanje odgovornih cerkvenih krogov za ustvaritev cerkveno-knjižnega repertorija pa bodisi pri katolikih ali protestantih, od tega mejnika dalje pa ga zanima predvsem vznik in razvoj prepородne misli in delo, uravnano po njej (uvajanje novih panog v književnost, trud za književnost z umetniško ambicijo). A tudi poslej še registrira delo onih mož, ki so pisali slovenske knjige, ne da bi jih pri tem vodili kakršni koli prepородni nagibi (repertorijski množitelji!). Četudi so vsa obdobja obdelana z veliko vestnostjo, četudi človek čuti, s kako ljubeznijo zasleduje avtor delo ustvarjalcev našega književnega jezika, zlasti delo Primoža Trubarja, bo menda vendar vsak bralec z lahkoto ugotovil, da je največ avtorjeve ljubezni posvečene našim prepородnim generacijam. S kako skrbljivostjo se je avtor sklonil do bosonogega avguštinca p. M. Pohlina, kako obzirno je na njegovi osebnosti ločil dobro od slabega, kako nepristransko je restavriral pomen njegovega dela in ga po zaslugi postavil za začetek slovenskega prepородa! Tako kot Pohlina, mora braniti pred ostrim jezikom in peresom J. Kopitarja tudi učenca njegovega, V. Vodnika, katerega delo riše do vseh podrobnosti in ga prikazuje kot najmarljivejšega, najplodovitejšega in najpomembnejšega slovenskega prepородitelja. Tudi Zoisova požrtvovalna osebnost, ki je bila skozi 40 let središče slovenskega prepородnega snovanja, nam v Kidričevem orisu stopi pred oči v vsej svoji veličini. Topli so orisi tudi drugih prepородiteljev, zlasti Janeza Nep. Primica. A tudi manj pomembnim, na videz zelo nepomembnim delavcem je Kidrič posvetil vso skrb ter uvrstil njihovo prizadevanje v oris celotnega napore za prepород slovenskega naroda. Sicer pa je v kratkem poročilu nemogoče količkaj izčrpno navajati novosti, ki jih Kidričevo sintetično delo prinaša. Le nekaj še moramo ugotoviti ob pretresu snovne strani njegove zgodovine: Kidrič dobro premisli, preden zapiše kako trditev. Njegove sodbe ne plavajo v zraku, njegove formulacije so precizne; domneve, ki tu in tam naletiš nanje, so formulirane previdno in skušnja kaže, da so se njegovi sklepi ob odkritju kakih novih podatkov že večkrat izkazali za pravilne. Kidričeve formulacije se po vsem tem pač ne bodo mnogo izpreminjale. Njegovo Zgodovino bo možno dopolnjevati, ne bo je pa mogoče bistveno izpreminjati.

Ob toliki množini gradiva, kot ga je bil nabral profesor Kidrič, je bilo eno najvažnejših vprašanj vprašanje metode, po kateri bi mogel to suho gradivo spraviti v smiselno celoto, organizem. Če bi si avtor gradiva ne znal podrediti, bi mu hitro zastrlo pogled in razgled ter se mu začelo nesmiselno kopičiti: podatek k podatku, biografija k biografiji, naslov k naslovu. Tej nevarnosti je prof. Kidrič pogumno pogledal v oči in jo premagal s tem, da si je takoj ob začetku precizno zastavil problem, in vse ogromno gradivo, ki sega pogosto v prav minuciozne podrobnosti, energično in dosledno podredil vodilni misli svojega dela: oris začetka in razvoja cerkvenoknjižnih

repertorijev (do l. 1750.), zasledovanje vznika in rasti preporoda (po l. 1750.). Vse podatke vrednoti in porablja le pod vidikom omenjenih smernic in tako mu iz tega drobnega in krlhega gradiva raste veličastna, trdna, organska podoba našega kulturnega življenja v preteklih dobah.

Pri tem ugnetanju gradiva je prišel avtor seveda pred težko vprašanje, kako razdeliti ogromno snov. Ni se bilo najteže odločiti za omejitve in poimenovanje glavnih obdobj: Stoletja beležk brez literarne tradicije, Delo za protestantski repertorij v 16. stoletju, Delo za katoliški repertorij po zatonu protestantizma, Prve preporodne generacije 1750—1819. V okviru teh časovnih obdobj je uvrstil pod samostojno poglavje le dva problema: Delo katolikov v dobi protestantske aktivnosti in Delo protestantov v dobi katoliškega razmaha, vso drugo snov pa je razdelil po manjših časovnih razdobjih, bodisi da so to petletja, desetletja ali večje oziroma manjše enote. Doba preporoda je razdeljena večinoma po desetletjih. Po teh manjših časovnih oddelkih je pregledal avtor evropski in državni okvir, pisatelje in njih prizadevanje pod različnimi vidiki. Tako je dobil možnost, da je na primerno mesto in v organsko zvezo vstavil vsak še tako neznaten pojav, ki je kakor koli v zvezi z rastjo ali zastojem slovenskega slovstva, vsak podatek, ki je kakor koli vplival na posameznega pisatelja ali celo dobo.

V dobi prvih preporodnih generacij, ko se je literarnih delavcev in njih prizadevanj nabralo že toliko, da so posamezna razdobja začela zelo naraščati, se je avtor odločil za podrobnejše podnaslove v razdobjih. S tem je knjiga mnogo pridobila na preglednosti. Posebno dragoceni in poučni so obračuni o delu in uspehu, ki so dodani vsakemu od treh zgoraj omenjenih večjih obdobj (Ob petdesetletnici slovenske knjige, Ob stopetdesetletnici rekatolizacijskih komisij, Ob petdesetletnici prve slovenske preporodne manifestacije). V njih avtor pregledno pretresa uspehe in neuspehe dobe in skuša ob upoštevanju vseh faktorjev dognati tudi vzroke napredka oziroma zastoja in upadka slovenskih prizadevanj. S temi pregledi Kidrič v mnogočem odškoduje bralca za nekatere slabe strani, ki so v nujni zvezi z zgoraj omenjeno delitvijo na razdobja.

Da ima taka metoda in delitev tudi svoje senčne strani, o tem ni dvoma. Življenje in delo posameznih pisateljev je razdeljeno na več razdobj in se tako govori o njih na več krajih in pod različnimi vidiki; evropski in državni okvir, ki se od l. 1750. dalje obravnava ob vsakem desetletju, more biti povrhu le v skopih potezah, prerez skozi slovensko literaturo je navadno označen le z najvažnejšimi naslovi; čim pa se avtor razmahne, da bi podal obširnejšo sliko dobe, že zadene ob pregrade, ki si jih je sam postavil z letnicami razdobja, itd.

Vendarle pa je zame gotovo, da je oris življenjskega dela kakega pisatelja mnogo bliže realnosti, če je tesno povezan s podrobnim orisom vseh naporov sodobnikov in tako trdno vključen v dobo in njene zunanje pogoje — a prav zato nujno večkrat pretrgan — kot pa če pisatelja privzdignemo od vseh ostalih in upremo svojo pozornost le nanj. Biografija posameznikov sicer tako izgubi na plastiki, a pridobi na realnosti, oris dobe pa postane na ta način plastičen in realen. Vrh tega pa se je treba zavedati, da je iz slovstvene zgodovine izločeno biografijo prevzel na svoje rame »Slovenski biografski leksikon«, ki ga prof. Kidrič suponira kot važno dopolnilo svoje Zgodovine.

Stil Kidričevih znanstvenih razprav in seveda tudi njegove Zgodovine je v najtesnejši zvezi z vsem njegovim pojmovanjem svojega dela in svoje naloge. Kidrič hoče biti precizen znanstvenik in znan-

stveniku je več do resnice kot do lepe oblike. Zato se ne da zapeljati v kako nabreklo leporečje, temveč ostaja pri svojem strokovnem izrazu, ki je sicer suhoparen in utrudljiv, a zato točen. Ob pisanju svoje Zgodovine pa se je zavedal, da bo knjiga šla med širše vrste izobraženstva; zato opazoma v njej poskuse, da bi stil vsaj nekoliko oživil s pesniškimi sredstvi. A zanimivo je, da nikjer ne uporablja pesniške primere in metafore, ampak le metonomijo. Metafora je sicer zmožna v spretnih rokah bistvo abstraktnih stvari nazorno približati, a tudi stalno postavlja pisatelja znanstvenika v nevarnost, da stvarnost razblini ali dejstva pretirava in tako oškoduje svoja dognanja za znanstveno preciznost; metonomija pa je sicer v estetskem pogledu manj efektna, a je v bistvu čisto razumska zadeva, pri kateri je zveza med besedo in njenim prenesenim pomenom še čisto v našem razumskem dosegu. Znanstvenik, ki jo uporablja, ne tvega torej nikakega nesporazumljenja. Kidričev stil kljub omenjenim poskusom seveda še nikakor ni esejističen stil, zato bo za marsikoga še vedno trd oreh.

Kidričeva Zgodovina slovenskega slovstva je temeljno delo, ki nam kaže nepotvorjeno, resnično sliko slovenskega kulturnega hotenja in snovanja v prvem tisočletju individualnega življenja Slovencev, je podroben in definitiven (kolikor je pač mogoče govoriti o definitivnosti kakega človeškega dela) obračun z našo starejšo preteklostjo, obenem pa sedanjí in bodočim generacijam mogočen opomin — k nesebičnemu delu. Vsako nesebično delo za narod, pa naj bo na videz še tako neznahtno, na svojem mestu dograja stavbo našega narodnega življenja, vsako nesebično, a če na videz še tako nepomembno delo bo prej ali slej pravično ocenjeno, kakor bo pravično ocenjeno in brezobzirno obsojeno vsako, pa še s takimi argumenti podprto zadrževanje, oviranje, dušenje sil, ki so v narodu in bi se rade izživele. Kidričeva Zgodovina je dragoceno potrdilo te resnice in bi jo že zato moral znova in znova brati vsak slovenski izobraženec.

Janez Logar.

METODE

Opozorili so me, naj bi zavrnil »Kroniko« v zadnji (7. št.) »Doma in sveta«. Smrt urednika dr. Jož. Debevca mi to brani, čeprav vem, da rajni ni sam napisal tistega mesta, ki se neprijetno dotika moje osebe in da že prej ni bilo njegovo delo vse, kar je v zadevi »Doma in sveta« podpisal. Zdi se, da del naše javnosti, zlasti prizadeta stran noče razumeti knjižice »Dom in svet v letu 1957—58«, posebno ne samozataje, s katero smo šli mimo dogodkov in razmer. Te razmere se — tako kaže — bistveno še niso spremenile, metode tistega časa pa se skušajo tu in tam obnavljati. Ne butajte na vrata, ki smo jih pred osebnostmi sami zapahnili; dokumenti nespodobnih metod se vendar ne dajo spraviti s sveta.

France Koblar.

IZ REVIJ

»**Maß und Wert**« (Zürich, Verlag Oprecht), najboljša neodvisna nemška kulturna revija je pod vodstvom Thomasa Manna začela svoj drugi letnik. Prva številka tega dvomesečnika (september-oktober) prinaša študije o E. Husserlu, o francoski revoluciji, o delavcu v diktatoričnih državah ter krajsje članke, med katerimi navajamo začetek iz sestavka Maxa Broda: »Človek živi v območjih dveh tragik, plemenite in neplemenite. Plemenita tragika obstoja v dejstvu, da živi človek kot brezmejno bitje v brezmejnem sestavu svetovja, da ostaja spremenljiv v svojih čustvih, da je odvisen od svojega telesa in vezan v svojem spoznavanju. Plemenito tragiko predstavlja torej vse to, česar ne morem odvrniti od sebe, kar je neločljivo zvezano s človekom, proti čemur naše sile nič ne premorejo in nikdar nič mogle ne bodo. V tem območju je torej edino pravilno tisto zadržanje, ki ponižno in spoštljivo prizna skrivnostnost, zadržanje, kakršno pristoji človeku pred čudežem. — Neplemenito tragiko pa nasprotno lahko odvrnemo od sebe, tu je potrebna človekova dejavnost, tu moramo ustvarjati koristan delo. S ponižnostjo, ki je sicer popolnoma na mestu pred organskim nastajanjem, bi si v območju te silotvornosti le nakopali greh in krivdo, krivdo, da smo opustili to, kar je položeno v človekovo etično moč in človeško jasno spoznavo.«

»**Esprit**« (Paris). V oktoberski številki načenja A. Rivier važno vprašanje notranje in zunanje človekove aktivnosti. »Jasno je, da se naši napori ne morejo omejiti le na to, kako bi od ljudi dosegli njihovo notranje preoblikovanje. Če smo izbrali gotovo število struktur in naprav, povzročujočih zlo kakor egoizem in človeško podzavest in ki jih je treba likvidirati, potem smo to storili zato, da bi zloglasen sedanji red zamenjali s takimi novimi strukturami in napravami, ki bi v njih lahko uredili človekovo življenje po tistih človeških smotrih, kakršne mu pripisujemo. Toda s tem nujno zapuščamo ravnino osebnega pričevanja in vstopamo na novo ravnino, ki je lastna gospodarskim, pravnim in političnim ustrojem. Vsa ta področja sicer ne uživajo popolne avtonomije, zato pa nič manj nimajo svojih svojstvenih zahtev in posebnih zakonitosti, ki bi bile v pogubo tistemu, ki bi jih preziral pa hoče, kakor mi, usmerjati ne samo življenje posameznikov, ampak celotno družbeno in politično življenje in se prepojiti vsega z gotovo zgodovinsko resnico. Pod tem vidikom postane osebno pričevanje torej nezadostno.«

»**Entscheidung**« (Luzern) prinaša 1. oktobra članek »Socialna misel v vzhodni Evropi«. Urednik Segesser je prepotoval vzhodne evropske države in strnil svoje vtise v spoznanje, da se v vseh teh deželah ob enem s pomembnimi političnimi in kulturnimi vprašanji s povsem elementarno silo javlja tudi socialno vprašanje. »Zanima ga, kako poskušajo duhovno usmerjeni posamezniki v posameznih državah usmerjati to reševanje, predvsem pa, kako in kje se oblikujejo junaške skupine, ki delajo enakomerno na vseh vprašanjih in jih rešujejo v sredi med reakcijo in boljševidom. V tem smislu omenja liste in revije, ki opravljajo pionirsko delo — bodisi na široki bazi, vplivajoč na samozavest ljudstva, bodisi z razgibavanjem razumništva, kulture in religiozne vesti — na Poljskem, v Češko-Slovaški, Madžarski in Jugoslaviji, kjer pravi: »Duhovno na isti črti in brez težnje v kompromisnost, se giblje v Jugoslaviji ljubljanska revija »Dejanje«, ki v toliko zavzema nenavadno stališče, v kolikor postavlja — podobno kakor »Esprit« ali dnevnik »L'aube« — preizkušnjo krščanskega občestva v novo duhovno urejevanje gospodarstva in družbe in v nadvladanje denarne in posesne hierarhije, stališče, ki ga zagovarja s pravim moralnim radikalizmom.«